

**AYETLER VE TÜRK EDEBİYATI
ÖRNEKLERİYLE BEDİİ SANATLAR**

Asuman USTABAŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Doç. Dr. Mustafa KAYA
2016
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Asuman USTABAŞ

**AYETLER VE TÜRK EDEBİYATI ÖRNEKLERİYLE BEDİİ
SANATLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mustafa KAYA**

ERZURUM-2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

21.01.2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “AYETLER VE TÜRK EDEBİYATI ÖRNEKLERİYLE BEDİİ SANATLAR” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Asuman USTABAŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Mustafa KAYA danışmanlığında, Asuman USTABAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 21 /01/ 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mustafa KAYA

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Halil İbrahim TANÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ

İmza:

Yukarıdaki imzalarda adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII

GİRİŞ

GENEL OLARAK BELAGAT VE BEDİ' İLMİ

I. BELAGATIN TANIMI.....	1
II. BELAGATIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	2
III. BEDİ' İLMİ	3
IV. BEDİ' İLMİ VE ALT DİSİPLİNLERİ	4
A. Muhassinât-ı lafziye (Lafızla ilgili süsleme sanatları)	4
B. Muhassinât-ı ma'neviyye (Mânâ ile ilgili süsleme sanatları).....	4
V. KUR'AN-I KERİM VE BEDİ' İLMİ.....	5
VI. TÜRK EDEBİYATI VE BEDİ' İLMİ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

LAFIZLA İLGİLİ SÜSLEME SANATLARI

1.1. CİNÂS	8
1.1.1. Tam Cinâs.....	8
1.1.1.1. Mümasil Cinâs	9
1.1.1.2. Cinâs-ı müsteva	10
1.1.2. Tam olmayan Cinâs.....	11
1.2.1.1. Harflerin Türlerinin Farklı Olması	11
1.1.2.1.1. Muzari Cinâs	11
1.1.2.1.2. Cinâs-ı Lahik.....	12
1.1.2.2. Harf Sayısının Farklı Olması	13
1.1.2.2.1. Bir Harfte Farklılık Olması	13
1.1.2.2.1.1. Cinâs-ı Merdûf	13
1.1.2.2.1.2. Cinâs-ı Mutarref	13
1.1.2.3. Harflerin Sıralanışında Farklılık Olması	14

1.1.2.3.1. Cinâs-ı Kalb	14
1.1.2.3.1.1. Cinâs-ı ba‘z	14
1.1.2.3.1.2. Cinâs-ı müstevi.....	15
1.1.2.3.1.3. Cinâs-ı müzdeviç.....	15
1.1.3. Cinâsa İlave Edilenler	16
1.1.3.1. Cinâs-ı İştikak.....	16
1.1.3.2. Cinâs-ı mübaşehe.....	17
1.2. SECİ	18
1.2.1. Mutarref Seci.....	18
1.2.2. Mürassa‘ Seci	19
1.2.3. Mütevâzi Seci	19
1.3. İKTİBAS	20
1.4. TAZMÎN	21
1.5. REDDÜ’L-‘ACUZ ‘ALE’S-SADR	22
1.6. TELMÎH	23
1.7. HÜSN-İ İBTİDA	24
1.8. HÜSN-İ TAHALLÜS.....	26
1.9. HÜSN-İ İNTİHA	27

İKİNCİ BÖLÜM

BEDİ’ İLMİNDE MANA İLE İLGİLİ SÜSLEME SANATLARI

2.1. TIBAK.....	29
2.2. TEVRİYE	32
2.3. MUKABELE	33
2.4. TENASÜB.....	34
2.5. İSTİDRAK.....	35
2.5.1. Te‘kîdül - Medh bî – ma‘nâ Yüşebbihu’z – Zem.....	35
2.5.2. Te‘kidûz-Zem bî-ma’nâ Yüşebbihû’l-Medh.....	36
2.6. HÜSNÜT-TA‘LİL	36
2.7. TECÂHÜLİ’L ÂRÎF.....	38
2.8. ÜSLÛBÜ’L-HAKÎM.....	39
2.9. LEFF-Û NEŞR.....	39

2.9.1. Leff-û Neşr Müretteb.....	40
2.9.2. Leff-û Neşr Müşevveş	40
2.10. TENSİKUS-SIFÂT	41
2.11. TEDRÎC	42
2.12. TEFRÎK	43
2.13. TAKSİM	44
2.14. İSTİHDÂM	45
2.15. TERDÎD	46
2.16. MUBALAĞA	48
2.17. AKS	49
2.18. İRSÂD	50
2.19. TEVCİH.....	51
2.20. İDMÂC.....	52
2.21. MEZHEBÛ'L KELAMÎ.....	53
SONUÇ.....	54
KAYNAKÇA.....	56
ÖZGEÇMİŞ.....	59

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****AYETLER VE TÜRK EDEBİYATI ÖRNEKLERİYLE BEDİ'İ SANATLAR****Asuman USTABAŞ****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa KAYA****2016, 59 sayfa****Jüri: Doç. Dr. Mustafa KAYA (Danışman)****Prof. Dr. Halil İbrahim TANÇ****Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ**

Arapça Kur'an dili olması nedeniyle tarih boyunca öğrenilen bir dil olmuştur. Arapça zengin bir dil olduğundan dolayı, söz sanatları yönünden de çeşitlilik gösterir. Onun zengin edebi çeşitliliğinin en önemli örneği Kur'an-ı Kerim'dir.

Edebi sanatlar yönünden Türk edebiyatımız da çeşitlilik gösterir. İki zenginliği karşılaştırmak bu sanatların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmamızda Belagat, Bedi' ilmi, Bedi' ilmi ve Kur'an, Bedi' ilmi alt disiplinleri, Bedi' ilminin Kur'an-ı Kerim ve Türk edebiyatındaki örnekleri karşılaştırılmalı incelenecektir. Böylece Türk Edebiyatının İslam kültürüyle ne denli bağlantılı olduğuna ilişkin ipuçları sunmaya çalışılacaktır.

Tezimizde, bu konuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmak istedik. Özellikle ilmi edebi sanatları örneklerle açıklarken olabildiğince sade ve anlaşılır örnekler kullandık ve örnekler üzerinde açıklamasını yaptık.

Anahtar Kelimeler: Bedi'i, Kur'an-ı Kerim, Türk Edebiyatı, Edebi Sanat.

ABSTRACT

MASTER THESIS

Asuman USTABAŞ

**BEDI ARTS WITH THE EXAMPLES OF VERSES AND TURKISH
LITERATURE**

Asuman USTABAŞ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa KAYA

2016, 59 pages

**Jury: Assoc. Prof. Dr. Mustafa KAYA (Advisor)
Prof. Dr. Halil İbrahim
Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ**

Arabic language has been a learned language throughout history due to the fact that it is the language of our Holy Quran. Because Arabic is a rich language, it varies in terms of speech arts. One of the most important examples of the rich literary diversity of the Arabic is the Quran. In terms of literary arts, Turkish literature also shows richness. Comparing two wealth will contribute to a better understanding of these arts.

In Our study there will be examined the comparative analysis of Rhetoric, Bedi‘ knowledge, Bedi‘ science and the Quran, Bedi‘ of scientific sub-disciplines, Bedi‘ knowledge of the Holy Koran and the examples of Turkish Literature. Thus, Our purpose is to try to offer tips for how Turkish literature is linked to the Islamic culture. We want to contribute to the efforts made in this regard. Specifically, while we are explaining literary arts with examples, we use quite simple and understandable examples and we make the necessary description on the examples.

Keywords: Bedi, Holy Quran, Turkish Literature, Literary Arts

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
m.	: Milâdî
mad.	: Madde
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
şerh.	: Şerh eden
thk.	: Tahkik eden
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Dili kullanabilme, işleyebilme melekesi insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliktir. Bu kabiliyetin insana verilmesinin en büyük nedeni onun toplum içinde yaşayacak kabiliyette bulunması ve çevresiyle iletişim kurma ihtiyacıdır. Şüphesiz bu ihtiyaç dil ile karşılanır.

Müslümanlar için Arap Dili ve Belagati ayrı bir ehemmiyet ve ihtiyaç arz etmektedir. Zira Kur'an-ı Kerim Arapça gönderilmiş bir kitaptır. Bizden istediği en önemli hususlardan biri de anlaşılıp anlatılmasıdır. Şüphesiz bunu yapabilmenin en önemli yolu Arap Dili ve Belagatine vakıf olmamızdır. Arapça gerek sözcük, gerek anlam zenginliği yönünden çok zengin bir dildir. Arapçanın en önemli özelliklerinden biri birçok edebi sanat ve üslubu ihtiva etmesidir. Kur'an-ı Kerim'in kendine özgü edebi üslubunu anlayabilmenin en önemli aracı, Arap Dili ve Belagati alanına hâkim olmaktır. Kur'ân'a inanan ve gönül veren insanlar onu en güzel şekilde ve doğru bir biçimde anlayabilmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Biz de bu çalışmamızla Arap Belagat ilminin alt disiplini olan Bedi' ilmini tahkik edip, Türk edebiyatıyla Kur'an-ı Kerim'deki örneklerini karşılaştırdık. Bedi' ilminin Kur'an-ı Kerim'deki yansımalarını, Türk edebiyatındaki örnekleriyle karşılaştırarak, daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak istedik.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Belagatin tanımı, Belagat ilminin doğuşu ve gelişimi, Kur'an-ı Kerim ve Bedi' ilmi, Bedi' ilminin tanımı, alt disiplinleri, Türk Edebiyatı ve Bedi' ilmi ele alınmıştır. Birinci bölümde Bedi' ilminin alt disiplinleri olan lafzi söz sanatlarına yer verilmiştir. Bu sanatların, Kur'an-ı Kerim ve Türk Edebiyatı örnekleri karşılaştırmalı incelenmiştir. İkinci bölümde ise bedi' ilmi alt disiplini olan manevi güzelleştiricileri, Kur'an-ı Kerim ve Türk Edebiyatı örnekleriyle karşılaştırmalı incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar sıralanmıştır. Çalışmamızda birçok belagat kitabı, Türk Edebiyatı sanatları kitapları, ansiklopedi, tefsir kitapları, meallerden istifade edilmiştir.

Çalışmamız mukayeseyi ön gördüğü için, Kur'an-ı Kerim ve Türk edebiyatında müşterek bulunan sanatlara yer verilmiştir. Bu sanatlar işlenirken, Kur'an-ı Kerim ve Türk edebiyatındaki örnekler, birbiriyle paralel olarak seçilmeye çalışılmıştır. Konunun önemine binaen bazı örnekler çoğaltılmıştır.

Son olarak tez konunun tespiti, çalışma usulleri konusunda yardım aldığım ve benden desteklerini esirgemeyen çok değerli danışman hocam; Doç. Dr. Mustafa KAYA'ya, çalışmamda incelemem gereken eserler konusunda yardım aldığım değerli hocam; Prof. Dr. Halil İbrahim TANÇ'a, kaynak bulmamda bana yardımını esirgemeyen değerli hocam; Arş. Gör. Yusuf AKÇAKOCA'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

GİRİŞ

GENEL OLARAK BELAGAT VE BEDI' İLMİ

I. BELAGATIN TANIMI

Belagat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması anlamında” mastardır¹. ‘بَلَّغٌ’ köküne bağlı olarak türetilen kelimelerin konuyla ilgili olanları bulğ, iblağ, tebliğ, beliğ ve belagat kelimeleridir. Bu kelimelerin birleştikleri anlama bakacak olursak erişmek, sonuca varmak, sonuçlandırmak, zihinde oluşan birikimi sistemli bir şekilde aktarabilmek demektir.²

Terim olarak ise belagat kelimesi “meleke” ve “ilim” anlamlarında kullanılır. Meleke olarak belagat; sözün fasih olmakla birlikte yer ve zamana uygun olmasıdır. Bu manada sözün karşıdaki kişiye uygun şartlarda ve amacına uygun bir şekilde hizmet vermesidir. Bu sözün yazılı ya da sözlü olması fark etmez. Belagat insanda doğuştan olan bir melekedir. Kur’an-ı Kerim’de: “O insanı yarattı ve ona beyanı öğretti.”³ buyurulmaktadır. Dolayısıyla belagat, meleke olarak insanların düşüncesinde yazar, şair ve hatiplerin dilinde vardır. Bir meleke olarak düşündüğümüzde Belagat cahiliye devri Araplarının uzmanlaştıkları bir alandır. Kur’an-ı Kerim ve Hadis ilminde bunun birçok örneği vardır.⁴

İlim olarak belagat ise; zorlama ve yapmacılıktan uzak olup, yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir tarzda insan nefsinde etki bırakacak şekilde hâlin muktezasına, durumun gereğine göre söz söyleme sanatıdır.⁵ Yani yerinde ve zamanında en uygun ve doğru ifadeyle konuşma sanatıdır. Konuşan kişinin maksadını durumun gerektirdiği şekilde kolay ve anlaşılır bir tarzda söz söylemesidir.

İlim olarak Belagat; düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen Belagat Mea‘ni, Beyan ve Bedi‘ olarak üç kısma ayrılır.

¹ Beşir Ağa Moralı, - Mustafa Rahmi Balaban, “Belagat”, *DİA*, II, TDV Yay., İstanbul 1992, 380.

² Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ‘caz ve Belagat Deyimleri*, Ekev Yay., Erzurum 2001, 10.

³ Rahman (55), 3-4.

⁴ Moralı, Balaban, “Belagat”, *DİA*, II, 380.

⁵ Cüneyt Eren, Vecih Uzunoğlu, *Hulâsatü’l-Belâğa*, Cantaş Yay., İstanbul 2012, 9.

II. BELAGATİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Belagat ilmi mevcut tüm ilimlerin olduğu gibi birkaç merhaleden geçtikten sonra sistematik bir hale gelmiştir. Müstakil bir ilim olması bir anda olamadığı gibi bu ilim tek bir âlim veya müellifin çalışmalarıyla da oluşmamıştır. Belagat ilmi birçok âlimin asırlar boyu süren çalışmalarının bir sonucu ve meyvesidir.

Geniş anlamıyla belagat ilminin insanlık tarihiyle başladığı söylenebilir. İnsan düşündüğünü ifade etme özelliğine sahiptir. Allah bu özelliği ilk insan Hz. Âdem'e isimleri öğreterek ilk temel dil bilgisini öğretmiştir. Hz. Âdem'in Allah'a sunduğu af ve yakarış Rabbinden öğrendikleri sayesinde.⁶

Araplarda Belagat deyince İslam öncesi cahiliye ve İslami olarak ikiye ayrılır. İslami dönem de kendi arasında dönemlere ayrılır. Birinci dönem, cahiliye dönemdir. Bu dönemde belagat cahiliye devri Arapları tarafından sık sık kullanılır. Çeşitli panayırlar düzenlenir, bu panayırlarda şiirler ve nesirler söylenir, en güzelleri seçilir ve Kâbe'nin duvarına asılırdı. Şiir ve hitabetle ilgilenen insanlar toplumda önem verilen insanlardı. Araplar karşılaştıkları olayları, güçlükleri şiirlerle ifade ediyorlardı. Arap kabileleri arasındaki savaşlar belagatin gelişmesini sağlamıştır. İkinci dönem, İslami dönemdir. Bu dönemde yüksek belagat sahipleri Kur'an'ın anlaşılması için çaba sarf ediyorlardı. Bu çaba belagatin gelişmesini sağlayıcı etkide bulunmuştur. Edebi gayretler ve Arapçaya geçen bazı kelimeler belagatin gelişmesine ortam sağlamıştır.

İslami dönemdeki belagat ise dört kısma ayrılır.

1. Dönem Hazırlık dönemidir: Bu dönem Kur'an'ın nüzulünden hicri 4. asrın sonlarına kadar devam eder. Belagat alanında hemen hemen hiç eser yazılmamıştır. Daha çok belagat çalışmaları, Dil ve Edebiyat, Kelam, Tefsir, Edebi Tenkit çalışmaları şeklinde yapılmıştır. Yazılan eserler de tam olarak tertipli ve tam kapsamlı değildir.

⁶ Semira Karuko, *el-Câhız ve Belagat*, Eskileşim Yay., İstanbul 2014, 27.

2. Dönem Gelişme Dönemi: Bu dönem hicri 4. asırla başlar, hicri 8. asrın sonuna kadar devam eder. Bu dönemde belagat müstakil bir ilim haline gelmeye başlar ve belagat ilmiyle alakalı eserler verilmeye başlanır.
3. Olgunluk dönemi: Bu dönem hicri 8. asırla başlamıştır. Hicri 13. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde belagat alanında yazılan eserler çoktur. Şerh ve haşiyeler yazılmış, sorulara cevaplar verilmiştir. Belagat ilminin bütün konuları incelenmiş, felsefe, mantık, fıkıh usulü gibi ilimlerden faydalanılmıştır.
4. Modernleşme dönemi: Bu dönem hicri 13. asrın sonlarından günümüze kadar olan dönemdir. Müslümanların Avrupa ile etkileşim haline geçmesiyle modernleşme hareketleri başlamış. Bu dönemde belagat âlimleri ikiye ayrılır. Biri klasik belagat tarzını devam ettirmek isteyenler, ikincisi ise modern belagati geliştirmek isteyenler.⁷

III. BEDİ‘ İLMİ

Belagat telif metodunda belagat ilminin Me‘ani ve Beyan başlıklarından sonra süs kabilinden ilave edilen üçüncü kısmıdır. “Örneği ve benzeri bulunmayan bir şeyi icat etmek, iş yapmak; ilk olmak, eşsiz ve benzersiz olmak” anlamındaki Bedi‘ kökünden türeyen bedi‘ bir şeyi yok halinde olmadan Allah’a nispet edildiğini ve ayrıca cebbar, mütekebbir gibi bazı isimlerin de yaratıklar nezdinde zât-ı ulûhiyetle bağdaşması imkansız bir takım anlamlar taşımalarına rağmen ilahi isimler arasında yer aldıkları noktasında bir ihtilaf bulunmamasını delil göstererek Bedi‘ ilminin mutlak olarak Allah’a izafe edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.”⁸

Bedi‘ ilmi “ halin gereğine uygun ve manaya delaleti açık olmak şartıyla lafzi ve manevi bazı edebi sanatlar icra ederek sözü güzelleştirme kaidelerini ele alan, belagat ilminin üç ana başlığından Me‘ani, Beyan’dan sonra gelen kısmıdır.”⁹

Temellerini Câhız’ın attığı kabul edilen belagat ilminin bir bölümü olan Bedi‘ ilmini edebi bir sanat olarak ilk inceleyen, prensiplerini açıklayan ana konularını tarif

⁷ Edip Çağmar, *Alıştırmalarla Belagat*, Ravza Yay., İstanbul 2013, 17.

⁸ Morali -Balaban, “ Bedi‘”, *DİA*, II, 320.

⁹ Hacımuftuoğlu, *İ‘caz ve Belagat Deyimleri*, 4.

eden kimse ise halife İbnu'l Mu'tez'dir.¹⁰ İbnu'l Mu'tez, Bedi' ilminin Kur'an'da, Hadis'de, eski Arap şiirinde hatta bedevilerin konuşma dillerinde olduğunu belirterek Bedi' ilminin dönemin şairlerinin bir icadı olmadığını belirtir. Bu ilim terim haline gelmeden önce şairler; teşbih, cinâs, istiare vb. sanatları ele alıp, anlam güzelliklerini tarih boyunca kullanmış ve misal ve delillerle ispatlamıştır.¹¹

IV. BEDİ' İLMİ VE ALT DİSİPLİNLERİ

Bedi' ilmi alt disiplinleri şunlardır.¹²

A. Muhassinât-ı lafziye (Lafızla ilgili süsleme sanatları)

1. Cinâs ve kısımları
2. İktibas
3. Akd
4. Tazmîn
5. Seci
6. Reddü'l 'acûz 'alas's-sadr

B. Muhassinât-ı ma'neviyye (Mânâ ile ilgili süsleme sanatları)

1. Tevriye
2. Tıbâk
3. Mukabele
4. Mürâ'atü'n Nazîr
5. İstihdâm
6. Cem
7. Tefrîk
8. Taksîm
9. Te'kidü'l –Medh bi –mâ Yüşbihü'z-Zem
10. Te'kidü'z –Zamm bi –mâ Yüşbihü'l –Medh
11. Hüsnüt-ta'lil

¹⁰ Morali - Balaban, "Bedi'", *DİA*, II, 321.

¹¹ Karuko, 248.

¹² Nusrettin Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, İfav Yay., İstanbul 2013, 8.

12. İ'tilâf
13. Üslûbul-Hâkim
14. Hüsnu'l-ibtida
15. Hüsnu'l-intiha

Bedi' ilminin bu sanatlardan ibaret olduğunu ifade etmek yanlış olur. Çünkü belagat âlimleri bu sanatlara ekleme yapmışlardır. Bazıları ise bazılarını Bedi' adı altında almamış değişiklikler yapmış olabilir. Bedi' ilmindeki güzelleştirici sanatların sınırlandırılması mümkün değildir. Bunların manalarını düşünmek, sayısını ve detaylarını bilmek her ferдин kendi gücü nispetindedir. Birçok belagat âlimi bu sanatın çeşitlerini de göz önünde bulundurmuş, bu sanatlara kendilerinden bir şeyler katmış, yenilerini ilave etmiştir.¹³

V. KUR'AN-I KERİM VE BEDİ' İLMİ

Kur'an-ı Kerim hakikate davet kitabıdır. Davet ve tebliğ halkasında bütün insanlık ve onların içerisinde de birçok değişik karakterler bulunduğundan meseleleri şümulü anlatabilmek için farklı üsluplarla beyan etmek gerekir. Baktığımızda Kur'an-ı Kerim'in asırlara meydan okuyan edebi üstünlüğü onun üslubunun ince sanatlarında gizlidir.

Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu sırada Arap yarımadasında belagat ve fesahat revaçta olduğu için Kur'an-ı Kerim insanların takatinin üstünde bir belagat ile gelip onları âciz bırakmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim:

“Ant olsun, bu Kur'an'ın benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar onun benzerini getiremezler.”¹⁴ buyurulmaktadır. Bu ayette ifade edildiği gibi Allah Kur'an-ı Kerim'i inkâr edenlere meydan okumaktadır, Kur'an-ı Kerim'in benzerini meydana getirmelerini istemektedir. Haliyle inkârcıların buna cevabı yoktur.

Kur'an-ı Kerim'in üslubunun bazı özellikleri şunlardır:¹⁵

1. Mevcut edebi türlerden farklıdır. Kur'an-ı Kerim'in üslubu, ne nazma girer ne de nesre ve hiç kimseye kendini taklit ettirmemiştir.

¹³ Karuko, 246, 247.

¹⁴ İsra (17), 88.

¹⁵ Mehmet Kileci, *Risale-i Nurda Kuranın Mucizesi*, İz Yay., İstanbul 1997, 186.

2. Aynı anda farklı seviyelere hitap eder. Kur'an-ı Kerim'in manalarına öyle bir sanat uygulanmıştır ki aynı anda değişik zamanlarda ve yerlerde yaşayan insanlara hitap eder.
3. Kur'an-ı Kerim'in üslubu fitridir, sunilikten uzaktır. Kur'an-ı Kerim'in tabii üslubu beşeriyet içinde çoğunluğu teşkil eden avam kitlesinin basit anlayışlarını onların seviyesine inerek anlatır.
4. Kur'an-ı Kerim'in üslûbunun beşerin diyalog ve üslup tarzına benzemesi onun diğer bir mu'ciz özelliğidir.
5. Akla ve duyuya dengeli hitap eder.
6. Edebi türlerin iç içe olması, onun manasını zenginleştirmiştir.
7. Kur'an-ı Kerim'in üslûbu insicam zirvesindedir.
8. Kur'an-ı Kerim tekrarlar verir. Bu sayede meseleleri zihinlere daha iyi yerleştirir.

Baktığımızda bütün bu özelliklerin hepsi beşeriyeti hayran bırakan bir sanatlı yapıya bürünerek verilmeyebilirdi. Allah'ı Tealâ'nın en güzel edebi sanatlar kullanarak bize hitap etmesi onun bize sevgisinin tezahürüdür. İşte çalışmamız da araştırmaya konu olan Bedi' ilmi, bu sanatlı yapıya bir kapı aralamak için ortaya çıkmıştır.

VI. TÜRK EDEBİYATI VE BEDİ' İLMİ

Edebiyatta sanat şairin erişmek istediği tek amaç olmuştur. Dil, deyiş, düşünce, duygu ve hayal gibi edebiyatın başlıca öğeleri sanatın emrinde olmuştur.

Divan edebiyatına mensup bir sanatkâr için hüner ve marifet, faaliyetlerde en öndedir. Muvaffakiyeti, bedi' hüner ve marifetlere rağbet göstermek, bir takım şekil ve kaidelere bağlı olmakta gören şair için sanat ön plana çıkmıştır.

İslam medeniyeti tesiri altında gelişmeye başlayan ve divan edebiyatı olarak isimlendirilen dönemin başlangıcında şairlerimiz Arap ve İran edebiyatlarını örnek aldılar. Divan edebiyatımızın ilk sanatkârları, çeşitli hususiyetleri ile kemal derecesine varan bu edebiyatlara ulaşmaya, sonra da bunları geçmeye çalışmışlardır.¹⁶

¹⁶ Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara 1995, 11.

Muallim Naci, kelamın güzelleştirilmesini şöyle izah eder: “Kelamda iki türlü güzellik aranır. Biri hüsn-i zâtî, diğeri hüsn-i arazidir. Hüsn-i zâtî (zâtî güzellik) me‘ânî ve beyân ile hüsn-i araz-î (sonradan gelen güzellik) bedi‘ ile cilveger olur.”¹⁷

Türk edebiyatı tarihinde retorik çalışmalarının başlama safhası olarak ele alıp inceleyebileceğimiz ilk edebî eserler, İslam kültürünün etkisinde yeni bir hüviyet ve dünya görüşü kazanan edebiyat ve yeni kavramlarla zenginleşmiş, beslenmiş dil ile meydana getirilmiştir.

VII. yüzyıl sonlarında İslam’a giren ve Arap-İran edebiyatlarıyla tanışan Türkler, karşılarında büyük edebî mahsuller vermekte olan, retorik esas ve prensiplere göre şekillenen örnek alınabilecek gelişmiş bir edebiyat buldular. Din yoluyla aynı kültür potası içine girmiş oldukları Arap ve İran edebî şekillerini, belagat kaidelerini ve eser işleyiş biçimlerini örnek alıp taklit etmekte bir mahzur görmediler.¹⁸

¹⁷ Külekçi, 10.

¹⁸ İbrahim Okçu, *Edebiyat Biliminin Temelleri Üzerine Bir Araştırma*, Yağmur Dergisi, (Ocak - Şubat - Mart – 2001), sayı:10, 3.

BİRİNCİ BÖLÜM

LAFIZLA İLGİLİ SÜSLEME SANATLARI

1.1. CİNÂS

Cinâs, bir edebiyat terimi olarak iki lafzın manaları değişik olmasına rağmen telaffuz ve yazıda birbirine benzemesidir.¹⁹ Cinâs kelimesi sözlükte “جَانَسَ” gibi “جَانَسَ” fiilinin mastarı olup iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelir. Bir edebiyat terimi olarak; manaları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer olan iki veya daha fazla kelimenin nazım ve nesirde bir arada kullanılmasına “cinâs” denir. Buna sanata “تَجَنُّسٌ” ve “مُجَانَسَةٌ” adı da verilir. Belagat kitaplarında genellikle cinâs, “cinâs-ı tamm” ve “cinâs-ı gayrı tamm” olmak üzere iki ana bölüme ayrılır. Bunlar da kendi aralarında alt bölümlere ayrılır.²⁰

1.1.1. Tam Cinâs

Anlamları farklı iki sözcüğün harflerinin, vucûh-ı erba‘a denilen hareke, nevi / tür, sayı, düzen/sıra itibariyle tam bir ittifak içinde olmasıdır.²¹ Burada hareke bakımından uygunluk; üstün, esre, ötre ve cezim bakımından iki kelimenin aynı olması demektir. Nevi/tür dediğimizde ise harflerin aynı olması demek olup, yani iki kelimedenden birinde elif kullanılmışsa diğesinde de elif kullanılması halidir. Düzen/sıra dediğimizde ise harflerin iki kelimedede de aynı sırayı takip etmesidir.

Kur’an-ı Kerim’den örnek:

" فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ "

¹⁹ Rabiha Çelebi, Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Teshîlü'l- Belâğa*, Montaj Yay., İzmir 1996, 39.

²⁰ Bolelli, *Belagat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘ İlimleri Arap Edebiyatı*, 406.

²¹ Sadi Çögenli, *Ayet ve Hadis Örneklili Arapça Belagat*, Cantaş Yay., Erzurum 2012, 96.

“O halde (bu aylarda) kim size tecavüz ederse, siz de aynısı ile ona karşılık verin.”²² Ayeti kerimede “اعْتَدَى” kökünden olan üç kelime bulunmaktadır. Bunlardan ikisi tecavüz etmek, diğeri tecavüze karşılık vermek manasında kullanılmıştır.²³ Örneğe baktığımızda harflerin vucûh-ı erba‘a dediğimiz hareke, tür, sayı, düzen bakımından aynı olduklarını görüyoruz. Yani söz konusu kelimeler ayın, te, dal, ye harflerinden oluştuğu için neveleri yani türleri aynı olmuştur. Bu harfler sıralanırken de aynı sırayla dizilmiş, harf sayıları söz konusu kelimeler dördttür. İkisi de esre ve üstünle harekelenmiş ve ikisinde de cezim kullanılmıştır. Ancak bu iki kelimeye anlam yönünden baktığımızda farklılık vardır. Bu farklılık aralarında cinâs oluşturmuştur. Bu tür cinâslara tam cinâs adı verilmektedir.

Türk Edebiyatı’ndan Örnek;

Dönülmez akşamın ufkundayız vakit çok geç
Bu son fasıldır ey ömrüm nasıl geçersen geç

Yahya Kemal BEYATLI

Burada tam cinâs bulunmaktadır. Buradaki ‘geç’ kelimelerinin yazılışları aynı ama anlamları farklıdır. Cinâs birer kelimededen meydana gelmiştir. Dört benzeyişte de uygunluk vardır.²⁴

Tam cinâs basit ve mürekkep cinâs olarak kendi içerisinde ikiye ayrılır. Basit cinâs ise yine kendi içinde ikiye ayrılır:

1.1.1.1. Mümasil Cinâs

Bir ibarede ismin isimle, fiilin fiil ile teşkil ettiği cinâs bu adı alır.²⁵ Yani cinâslı kelimelerin anlam yönünden aynı kelime çeşidinden olmalarıdır. Birisi isimse diğeri de isim, birisi fiilse diğeri de fiil olmalıdır.

²² Bakara (2), 194.

²³ Bolelli, *Belagat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘ İlimleri Arap Edebiyatı*, 408.

²⁴ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, (4. Baskı), Gökkuşbu Yay., İstanbul 2006, 247.

²⁵ Bolelli, *Belagat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘ İlimleri Arap Edebiyatı*, 408.

Kur'an-ı Kerim'den örnek:

"يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ"

“Bu bulutların, şimşegin parıltısı nerdeyse gözleri alır. Allah gece ve gündüzü çevirir. Şüphesiz basiret sahipleri için bunda bir ibret vardır.”²⁶ Bu ayetteki “أَبْصَارٌ” kelimesi görme manasına gelen “بَصَرَ” kelimesinin çoğuludur. İkinci “أَبْصَارٌ” kelimesi ise basiret manasına gelen “بَصَرَ” kelimesinin çoğuludur.

Öyle ise bu iki kelime, mana açısından değişik anlamları ifade ederler. Harflerin neveleri, sayıları, şekilleri ve düzenleri yönünden tam bir ittifak içindedirler.²⁷

Türk Edebiyatı'ndan örnek:

“Kimi saz çalar, kimi para çalar.”

Buradaki “çalar” kelimeleri yazılışları aynı olup anlam itibariyle farklılık arz etmektedir. Harflere baktığımızda, harflerin neveleri, sayıları, şekilleri ve düzenleri yönünden tam uygunluk göze çarpmaktadır.²⁸

1.1.1.2. Cinâs-ı müsteva

Cinâsı oluşturan kelimelerden birinin isim, birinin fiil olduğu cinâstır.²⁹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ *مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ* وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ "

“Kaydığında yıldızla yemin olsun ki, arkadaşınız ne sapmış ne de azmıştır. O kendi arzusuna göre konuşmaz.”³⁰ Ayetteki birinci “هَوَىٰ” fiil, diğeri ise isimdir.³¹

²⁶ Nur (24), 43, 44.

²⁷ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 408.

²⁸ M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, (İkinci bsk.), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, 311.

²⁹ Çelebi, Hacımüftüoğlu, 40.

³⁰ Necm (53), 1-3.

³¹ Ali Bulut, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi'*, İfav Yay., İstanbul 2013, 292.

Türk Edebiyatı'ndan örnek:

“Eyleme vaktini zâyi’
Deme kış, yaz, oku, yaz”
(Sümbülzâde Vehbi)

Bu beyitte yaz kelimesi birinci kullanımında isim olarak kullanılırken, ikinci kullanımında ise fiil kullanılmıştır.³²

1.1.2. Tam olmayan Cinâs

Kelimeler arasında vucuhu erba‘a denilen (yani cinâsı oluşturan iki kelimenin harflerinin harekelerinin, sayılarının, düzeninin aynı olması durumu) uygunluktan birisi eksik olur veya bozulursa meydana gelir. Tam olmayan cinâslar kendi arasında başlıklara ayrılır. Aşağıda bunları sıralayacağız.

1.2.1.1. Harflerin Türlerinin Farklı Olması

1.1.2.1.1. Muzari Cinâs

Cinâsı oluşturan iki sözcüğün harflerinin farklı olması ve mahreçte birbirine yakın olmasıdır.³³

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ "

“Onlar insanları Kur'an'a iman etmekten men ederler, hem de kendileri ondan uzak dururlar.”³⁴

Bu ayetteki ‘hemze’ ile ‘he’ nin harekeleri birbirine yakındır.³⁵ Yani “يَنْهَوْنَ” ve “يَنْأَوْنَ” kelimelerinde harflerin sayısı, harflerin dizilişi, harekeleri aynı olup, hemze ve

³² Külekçi, 227.

³³ Celalettin Muhammed, Kazvini, *Telhîs, (Me‘ani, Beyan, Bedi‘) Kur’an Edebiyatı*, (Ter: Mehmet Fahrettin Dinçkol), I, Ebrar Yay., İstanbul 1990, 195; Çögenli, 97.

³⁴ En‘am (6), 25.

³⁵ Kazvînî, 195.

he harflerinin mahreçleri aynı yerden çıktığı için söylenişlerinde çok yakın bir benzerlik bulunmaktadır.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Yusuf Kamil Paşa'nın "Telemak" tercümesinde muzari cinâs örneği vardır:

" Yarın enâmîl-i gül – gûn—nümâ-yı şafak ebvab-ı mutallâ-yı şarkı açup
giysuvân-ı envâr- efşân-ı Hurşit derya-yı âyîne-numâdan bedîd ve pişgâh-ı

(şâhir)-i âhenden nücûm-ı zâ'ire (sâhire)-i semâya ser-cünbân-ı teb'îd olunca. ”³⁶

Burada altı çizili sahire-i ve şahire-i kelimeleri arasında harflerin sayısı, harflerin dizilişi, harekeleri aynı olup şe ve se harflerinin telaffuzları birbirine çok yakındır. Bu cinâs türü muzari cinâs olarak adlandırılır.

1.1.2.1.2. Cinâs-ı Lahik

Cinâsı meydana getiren lafızlarda harflerin türlerinin farklı olup, mahreçlerinin de birbirinden uzak olmasıdır. Bu farklılık ya bir harftedir ya da birden fazla harfte olur.³⁷

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ "

"Vay haline eliyle ve diliyle çekiştirenin." ³⁸ Bu ayeti kerimede cinâs 'لُّمَزَةٍ' ile

'هُمَزَةٍ' fiillerindedir. Bu kelimelerde farklılık bir harfte olup lam ve he harflerindedir.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

"Cem'un tamâma irûp, devri câm kalmıştır

O camdan da bu meclisde, nâm kalmıştır"

(Nâbi)

Buradaki "câm" ve "nâm" kelimelerinin ilk harfleri farklılık arz ettiğinden cinâs-ı lahik örneğidir.³⁹

³⁶ Bilgegil, 316, 317.

³⁷ Bulut, 295.

³⁸ Humeze (104), 1.

1.1.2.2. Harf Sayısının Farklı Olması

1.1.2.2.1. Bir Harfte Farklılık Olması

1.1.2.2.1.1. Cinâs-ı Merdûf

Cinâsı oluşturan iki lafızdan birinin ilk harfinin fazla olmasıdır.⁴⁰

Kur'an-ı Kerim' den Örnek:

" وَالتَّقَاتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ "

"Bacak bacağa dolaşır, o gün sevk ancak Rabbinedir."⁴¹ Bu ayet-i kerimede cinâs

"سَاقُ", "مَسَاقُ" kelimeleri arasındadır.⁴²

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Çemberimde gül oya

Gülmedim doya doya

(Türkü sözü)

Burada cinâs "oya" ile "doya" kelimeleri arasındadır.⁴³

1.1.2.2.1.2. Cinâs-ı Mutarref

Cinâsı oluşturan iki lafızdan birinin ilk harfinin, orta harfinin veya son harfinin farklı olmasıdır.⁴⁴

Kur'an-ı Kerim' den Örnek:

" ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ "

³⁹ Saraç, 252.

⁴⁰ Bulut, 296.

⁴¹ Kıyamet (75), 29-30.

⁴² Çögenli, 98, 99.

⁴³ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergah Yay., İstanbul 2007, 259.

⁴⁴ Bulut, 297.

“Sonra bütün meyvelerden ye.”⁴⁵ Ayetindeki “كُلِّي” ve “كُلِّ” lafızlarından birinde sonraki “ي” harfi diğerinden fazladır.⁴⁶

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

“Vâdi-i hûşkîde yok bir cür’a yâ bir katre âb
Belki hâk-i sîne-çâki görmemiş zıll-ı serâb”⁴⁷

Beyitte, cinâsı oluşturan “âb” ve serâb” kelimelerinde sayıca uyuşmayan harfler kelimelerin başında yer almaktadır. Türk edebiyatında bu sanat cinâsı mutarref oluşturur.

1.1.2.3. Harflerin Sıralanışında Farklılık Olması

1.1.2.3.1. Cinâs-ı Kalb

1.1.2.3.1.1. Cinâs-ı ba‘z

Cinâsı oluşturacak iki sözcüğün birinin harflerinin sırası diğerinin kısmen tersi olanıdır.⁴⁸

Kur’an-ı Kerim’ den Örnek:

" إِيَّيَّ حَشِيْتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي "

“Gerçekten ben, senin, “İsrailoğulları arasında fırkalar oluşturdu (ikilik, düşmanlık çıkardın) ve sözümü tutmadın (emrimi yerine getirmedi)” demenden korktum.” dedi.⁴⁹

Burada cinâs “بَيْنَ” ve “بَنِي” kelimeleri arasındadır.

⁴⁵ Nahl (16), 69.

⁴⁶ Bulut, 298.

⁴⁷ Şafak Uğur, *Edebi Sanatlar ve Söz Sanatları*, 10 Aralık 2008, 2. (<http://www.sanaldalnumara.org/tr/divan-edebiyati>)

⁴⁸ Bulut, 299.

⁴⁹ Tâhâ (20), 94.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Külah-ı devlet ile fahr kılmaz şol ki müdriktir
 Ki sonu devletin ettir külahın kalbi Hâlik'tir
 (Zâti)

Burada “külah” ile “Hâlik” kelimeleri arasında cinâs-ı ba‘z vardır.⁵⁰

1.1.2.3.1.2. Cinâs-ı müstevi

Bir sözün veya iki sözden birinin tersten okunduğunda birincisinin aynısı olmasına denir.⁵¹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ "

“Her biri bir yörüngede yüzerler.”⁵² Burada ayette altı çizili kelimelerden biri tersten okunduğunda diğerinin aynısıdır. Tersinden okunan kelime diğerinin anlamına gelmektedir.⁵³

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Eyleme vaktini zâyi deme kış yaz, oku yaz.
 (Sümbül Zâde Vehbi)⁵⁴

Bu örnekte “zâyi” kelimesinin “zay” kısmı tersten okunduğunda “yaz” kelimesinin okunuşunu vermektedir.

1.1.2.3.1.3. Cinâs-ı müzdeviç

Cinâsı oluşturan kelimeler arasında boşluk yoksa bu kelimeler ardı ardına geliyorsa bu cinâsa denir. Bu cinâsa “cinâsı müredded” veya “mükerrer cinâs ”da denir.

55

⁵⁰ Mustafa Ayyıldız, Hamdi Birgören, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Akçağ Yay., Ankara 2005, 388.

⁵¹ Bulut, 381.

⁵² Yasin (36), 40.

⁵³ Bulut, 301.

⁵⁴ Külekçi, 227.

⁵⁵ Bolelli, *Belagat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘ İlimleri Arap Edebiyatı*, 432.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ "

” Ve ben sana Sebe’den doğru bir haber getirdim.⁵⁶

Burada müzdeviç cinâs “ سَبَإٍ – بِنَبَإٍ ” kelimeleri arasındadır.⁵⁷

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Döktürüp nakd-i sirişki âlim
Verdi yağmâya o zalim malim
(Yusri)

Burada zalim- malim kelimeleri arasında müzdeviç cinâs bulunmaktadır.⁵⁸

1.1.3. Cinâsa İlave Edilenler**1.1.3.1. Cinâs-ı İştikak**

Kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır.⁵⁹ Yani aralarında cinâs bulunan kelimeler iştikak yönünden birleşirse, buna cinâs-ı iştikak denir.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

“ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ”

“O Allah ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır.”⁶⁰ Burada “ مِنْ-يُخْرِجُ- ”

kelimelerinden her biri iki defa tekrarlanmıştır. Yani “ يُخْرِجُ ” kelimeleri

kök harfleri yönünden aynıdır ve iki kez kullanılmıştır. Aynı şekilde “ الْحَيِّ ” ve “ مِنَ ”

⁵⁶ Neml (27), 22.

⁵⁷ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 433.

⁵⁸ Ayyıldız, Birgören, 387.

⁵⁹ Bulut, 304.

⁶⁰ Rum (30), 19.

kelimeleri de kök itibariyle aynı lafızlar olup iki kez kullanılmışlardır. Bu uyum kelimeler arasında cinâs-ı iştikak oluşturmuştur.⁶¹

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Dünyada sevilmiş ve seven nafîle bekler
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler
(Yahya Kemal Beyatlı)

Burada sevmek fiilinden türemiş sevilmiş, seven, sevgili kelimeleri iştikak oluşturmuştur.⁶²

1.1.3.2. Cinâs-ı mübaşhe

Aynı kökten türemedikleri halde, öyle gözükten iki kelimenin meydana getirdiği cinâsa denir.⁶³

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

“قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ”

“De ki: Gerçekten ben sizin yaptıklarınızı öfke ile karşılayanlardanım.”⁶⁴

Bu ayette cinâs “قَالَ” ve “الْقَالِينَ” kelimelerindedir. “قَالَ” kelimesi “قَوْلٌ”

kökünden, “قَالِينَ” kelimesi ise “قَلَى” kelimesinden türemiştir.⁶⁵

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Elemin Kays'a kıyas etme dil-i mahzûnun
Yok idi akli ne derdi var idi Mecnunun
(Bâki)

Beyitteki “Kays” ve “Kıyas” aynı gibi görünseler de aynı kökten değildirler.⁶⁶

⁶¹ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 428.

⁶² Vedat Ali Tok, *Edebi Sanatlar Ansiklopedisi*, Sebat Ofset Yay., Konya 2011, 140.

⁶³ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 433.

⁶⁴ Şuâra (26), 168.

⁶⁵ Çögenli, 103.

1.2. SECİ

“Lügatte güvercin ve kumru gibi kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmelerine denir.”⁶⁷ Bir terim olarak seci iki veya daha fazla ibarenin fasıla sonlarının aynı olmasıdır. Bu fasıla nesirde kullanılan bir terimdir. Dolayısıyla şiirdeki kafiye olur. Nesirdeki fasılların harf üzerinde muvafık olmasıdır da denilebilir. Bazı belagat âlimleri seciyi sadece nesire ait bir durum olarak görürken bazı edipler şiirde de varlığını kabul etmişlerdir.⁶⁸

Seci ile ilgili Terimler şunlardır:

Fıkra: Fasılanın yer aldığı cümledir.

Fasıla: Fıkradaki son kelimedir.

Revi: Kafiyenin son harfidir.

Sadrulbeyt: Beytin ilk mısrasıdır.

Acüzülbeyt: Beytin ikinci mısrasıdır.

Seci sanatı üç kısma ayrılır. Bunlar Mutarraf seci, Murassa seci ve Mütevâzi Secidir.⁶⁹

1.2.1. Mutarref Seci

Vezin bakımından uygunluk olmamakla birlikte, fasılların sonundaki harfte denklik bulunan secilere mutarref seci denir.⁷⁰

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا"

“ Biz yeryüzünü döşek yapmadık mı? Dağları da birer kazık yapmadık mı?”⁷¹

Bu ayette “مِهَادًا” ve “أَوْتَادًا” kelimeleri arasında mutarref seci vardır.⁷²

⁶⁶ Birgören, Ayyıldız, 390.

⁶⁷ Hacımüftüoğlu, *İ'caz ve Belagat Deyimleri*, 133.

⁶⁸ Bulut, 312.

⁶⁹ Bulut, 314.

⁷⁰ Çelebi, Hacımüftüoğlu, *Teshilü'l- Belâğa*, 45.

⁷¹ Nebe (78), 6,7.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

“Talebeler ilm-i belagati ikmâl ettiler, ilm-i hukukta dahi epeyce kesb-i kemâl ettiler.”

Bu misalde “ikmâl” ve “kemâl” arasında revî bakımından ayrılık vardır.⁷³

1.2.2. Mürassa‘ Seci

Mısradaki kelimelerin kafiye ve vezin bakımından birbirine denk olmasıdır.⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

”قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ {1} مَلِكِ النَّاسِ {2} إِلَهَ

النَّاسِ {3} مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ {4} الَّذِي

يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ {5}

”مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ“⁷⁵

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

“Sözlerim evsafınıza münhasır, gözlerim eltâfınıza muntazırdır.” Bu iki cümlede bulunan altı kelime sözlerim, gözlerim, evsâfınıza, eltâfınıza, münhasır, muntazır revî, vezin ve harf sayısı bakımından birbirine uygundur.⁷⁶

1.2.3. Mütevâzi Seci

Sadece cümlelerin son kelimesi olan fasılaların vezin ve revî yönünden aynı olmasıdır. Yani son lafızların kafiye ve vezinlerinin aynı olmasıdır.⁷⁷

⁷² Bolelli, *Belagat Arap Edebiyatı Bilgi Teorileri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1993, 149.

⁷³ Külekçi, 246.

⁷⁴ Bolelli, *Belagat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘ İlimleri Arap Edebiyatı*, 446.

⁷⁵ Nas (144), 1, 2, 3, 4, 5.

⁷⁶ Külekçi, 247.

⁷⁷ Eren, Cüneyt, *Hulâsatu'l – Belâğa*, 105.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ * وَ أَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ "

“Orada yükseltilmiş kadehler vardır.”⁷⁸

Burada (مَوْضُوعَةٌ) ve (مَّرْفُوعَةٌ) kelimeleri arasında mütevâzi seci vardır.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

“Andan sonra sair nas anlardan üredi ve nice kavimler sınıf sınıf insanlardan türedi.

(Kıyas-ı Enbiyadan)

Burada “üredi” ve “türedi” kelimeleri arasında revî ve vezin bakımından uygunluk vardır.⁷⁹

1.3. İKTİBAS

Lügatte “ilim almak, faydalanmak, ateş yakmak üzere bir yerden kor almak” manalarını ifade eder.⁸⁰ Terim olarak ise, Bedi‘ ilminde iktibas; ifadeyi süslemek ve zenginleştirmek için ayet ve hadisten o ifadeye ekleme yaparak, bunun ayet ve hadis olduğunu belirtmeden kullanmaktır. Bu sanat icra edilirken dini ve edebi esaslara azami derecede dikkat gereklidir. Özellikle dinen yasaklanmış şeylerin yapılmaması gerekir.⁸¹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

“وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخَّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ”

Zalimlerin ordularının ve yardımcılarının çokluğu seni asla aldatmasın. Çünkü biz onları (Cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarıya fırlayacağı bir güne erteliyoruz.”⁸²

Yukarıdaki beytin ikinci kısmı İbrahim Suresinin 42. ayetinden alınmıştır.⁸³

⁷⁸ Ğaşiye (88), 13,14.

⁷⁹ Külekçi, 247.

⁸⁰ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 435.

⁸¹ Çelebi, Hacımüftüoğlu, 46,47.

⁸² İbrahim (14), 42.

⁸³ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 437.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

“Hak pâyin olduğum gördü dedi kâfir rakîb

Taş ile bağrın döğüp, ya leyteni küntü türab”

Beyitteki Arapça söz Furkan suresindeki (وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا) ayetinden alındı. Şeytan Müslüman olanların ahirette sahip olduklarını görüp, kendisinin hezimetleriyle karşılaştırıp toprak olmak istediğini söylemiştir.⁸⁴

1.4. TAZMÎN

Şairin bir başkasına ait şiirden, mısralarına katmasıdır. Alıntıda tazmin edilen şiirin kime ait olduğunun bilinmesi gerekir. Ama meşhur ise sahibine işaret etmeye gerek yoktur. Meşhur olmayan şiirin ise şairinin adının anılmaması çalıntıya girer. Buna da belagat ilminde serikât-ı şî'riyye (şair hırsızlığı) denir. Serikât-ı şî'riyye 'de aynen alıntı yapıldığı gibi, manası da alınabilmektedir.⁸⁵

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءَ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ

وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِمَّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ..."

“Muhammed (S.A.V) Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar, kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler.

Onları rukûya varırken ve secde ederken Allah'tan lütuf ve hoşnutluk dilerken görürsün. Onların yüzlerinde secde izi vardır. İşte bu onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları ise şöyledir...”⁸⁶ Bu ayette Allahu Teâla müminlerin Tevrat'taki vasıflarından bahsetmiş ve bunu Kur'an-ı Kerim'de zikrederek Tazmîn sanatının örneğini sunmuştur.⁸⁷

⁸⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, (Dördüncü Baskı), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1997, 465.

⁸⁵ Bulut, *Me'ani, Beyan, Bedi'*, 326, 327; Hacımuftuoğlu, *İ'caz ve Belagat Deyimleri*, 152, 153.

⁸⁶ Fetih (48), 29.

⁸⁷ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 446.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Sanırım ismini kuşlar heceler
 Seni söyler bana dağlar dereler
 Su çağıldar kuzular kırdı meler
 Seni söyler bana dağlar dereler

Senin aşkın eserken serde
 Hüsn- ü ânın görünür her yerde
 Gezdiğim duygulu vâdilerde
 Seni söyler bana dağlar, dereler

Yahya Kemal Beyatlı

Bu şiirde Yahya Kemal Beyatlı, Recaizade Mahmud Ekrem'in şiirinden alıntı yaparak Tazmîn sanatının örneği icra edilmiştir.⁸⁸

1.5. REDDÜ'L-'ACUZ 'ALE'S-SADR

Terim olarak mısranın ilk yarısını ikinci yarısına döndürmek anlamında, lafız ve mana açısından aynı olan ya da lafızları aynı manaları farklı olan veya aynı kökten türemiş lafızların birinin sözün başında diğerrinin sözün sonunda zikredilmesidir. “ ‘Acuz” kelimesi şiirde mısranın ikinci yarısı, nesirde de fıkranın son cümlesine verilen isimdir. Yine şiirde mısranın ilk yarısı ile nesirde fıkranın ilk cümlesine sadr denir.⁸⁹

Bir mısranın ilk cüzü ile son cüzü arasında bulunan kısımlar ise arûz ilminde “haşv” adını alır.⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" اَتَخَشَوْنَهُمْ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ "

“Onlardan korkuyor musunuz? Oysa kendisinden korkmanıza Allah daha layıktır.”⁹¹ Bu ayetin hem başında hem de sonunda (تَخَشَى) fiili gelmiştir.

⁸⁸ Edebiyat Terimleri Sözlüğü, (tsz), Ocak 10, 2016, <http://www.edebiyatfakultesi.com>.

⁸⁹ Eren, Uzunoğlu, 106.

⁹⁰ Bilgegil, 320.

Türk Edebiyatında bu sanat tekrar edilen sözün yerine ve özelliklerine göre altıya ayrılmıştır.

1. Telaffuz, şekil, mana yönünden bir olan kelimelerin aruz ve sadr'da bulunduğu nazım ve nesir parçaları
2. Cinâslı iki kelimenin sadr ve aruzda kullanılması
3. Cinâslı kelimelerden birini 'acuzda diğèrinin haşvda kullanılması
4. İki cinâslı kelimenin birinin haşvde birinin 'acuzda kullanılması
5. Aynı kökten türemiş iki kelimenin haşv ve 'acuzda kullanılması
6. Aynı kökten türemiş gibi görünen iki kelimenin sadr ve 'acuzda veya haşv ve 'acuzda kullanılması.⁹²

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Suya versin bâğbân gülzârı zahmet çekmesin
 Bir gül açılması yüzün tek virse bin gülzâra su
 (Fuzûli)

Bu beyitte şair kasidenin hâkim motifini işaret eden "su" kelimesini beytin ilk ve son kelimesinde kullanmış ve tekrar etmiştir. Dolayısıyla Reddû'l-'Acûz 'Ale's-Sadr sanatı vardır.⁹³

1.6. TELMÎH

"Söz arasında meşhur bir vakaya veya bilinen bir fikraya yahut alışılmış bir şeye işaret etmektir."⁹⁴ Burada işaret edilen ibarenin kısmen zikredilmesine ya da tamamen zikredilmemesine dikkat edilmelidir. Aksi halde gönderme olmaz.⁹⁵

⁹¹ Tevbe (9), 13.

⁹² Bilgegil, 320; Coşkun, 266.

⁹³ Saraç, 264.

⁹⁴ Hacımüftüoğlu, Çelebi, *İcaz ve Belagat Deyimleri*, 49.

⁹⁵ Bulut, 328.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ

عَنْكَبُوتٍ"

“Allah’tan başka dost edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir, halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır.”⁹⁶

Bu ayette ‘örümcek ağından daha ince’ atasözüne işaret vardır.⁹⁷

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Hayret ile barmağında, dişler kim etse istimâ’

Barmağından verdiği, şiddet günü ensâra su

(Fuzûli)

Burada Hz. Peygamber’in bir savaş sırasında ensara parmaklarından su fişkırtması mucizesine işaret vardır. Hz. Peygamber’in sahabisinin susuzluğunu giderme olayına hatırlatma vardır.⁹⁸

1.7. HÜSN-İ İBTİDA

Etkili ve güzel konuşmak için söze nasıl başlayacağımız çok önemlidir.

Başlangıç dikkat çekici ve merak uyandırıcı olunca bizi dinleyen veya okuyan daha dikkatli davranacaktır.

Bir hatibin konuşmasına veya bir yazarın konuşmasına bir şairin şiirine başlarken kulağa hoş gelen, dile ağır gelmeyen, kapalılıktan uzak, ortama uygun sözlerle güzel bir başlangıç yapmasına hüsn-i ibtida denir.⁹⁹

Bu başlangıç yazının tamamı veya bütünüyle alakalı olmalıdır. Yani lafızla anlam arasında uygunluk da olmalıdır. Dikkat edilmesi gereken bir husus da, konuya giriş olan

⁹⁶ Ankebut (29), 41.

⁹⁷ Bulut, 328.

⁹⁸ Ayyıldız, Birgören, 380.

⁹⁹ Bulut, 329.

bu hüsn-i ibtidanın hangi konudan bahsedeceğinin açıkça belirtilmeyip, işaret yoluyla hissettirilmesidir.¹⁰⁰

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ"

“Rahman Kur'an-ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona konuşmayı öğretti.”¹⁰¹

Rahman suresi; ismi, Allah'ın isimlerinden biri olan tek sure olduğu gibi, yine Allah'ın isimlerinden biriyle başlayan tek suredir. Ayrıca Rahman ismi surede zikredilen ve rahmet sıfatının bir tecellisi olarak bütün kullara verilen nimetlere de uygun olan bir isimdir. Surede “Şimdi Rabbiniz'in hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz.” ayeti 31 defa tekrarlanmaktadır.¹⁰²

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

“Zindan iki hece, Mehmed'im lâfta!
Baba katiliyle baban bir safta!
Bir de, geri adam, boynunda yafta...
Halimi düşünüp yanma Mehmed'im!
Kavuşmak mı? Belki... Daha ölmedim!

Avlu... Bir uzun yol... Tuğla döşeli,
Kırmızı tuğlalar altı köşeli.

Bu yol da tutuktur hapse düşeli...
Git ve gel... Yüz adım... Bin yıllık konak.
Ne ayak dayanır buna, ne tırnak!

Bir âlem ki, gökler boru içinde!
Akıl, olmazların zoru içinde.
Üst üste sorular soru içinde:

¹⁰⁰ Bulut, 330.

¹⁰¹ Rahman (55), 1-4.

¹⁰² Bulut, 332.

Düşün mü, konuş mu, sus mu, unut mu?
Buradan insan mı çıkar, tabut mu?...”¹⁰³

Bu şiirde şair Necip Fazıl Kısakürek, şiire etkileyici bir mısra ile başlamıştır. Başlangıç dikkat çekici ve merak uyandırıcı olunca bizi dinleyen veya okuyan üzerinde daha etkili olduğumuz hüsn-i ibtida sanatına yer vermiştir.

1.8. HÜSN-İ TAHALLÜS

Tahallüs, bir şair ya da müellifin kelamına giriş yaptıktan sonra maksat ve konuya bir münasebetle geçmesidir.¹⁰⁴

Bu münasebet anlatımı daha akıcı ve ilgi çekici hale getirerek karşıdaki kişinin dikkatini çeker.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Adem’i, Nuh’u, İbrahim ailesi ile İmran ailesini seçip alemlere üstün kıldı. Allah işiten, bilendir.”¹⁰⁵

Bu iki ayet-i kerimede İmran ailesi zikredilerek peşinden gelen ayetlerle de İmran’ın hanımının sözleriyle birlikte Hz. İsa’nın doğmasından bahsedilmiştir. Bu şekilde konuya güzel bir geçiş yapılmıştır. Bundan sonra gelen ayetlerin ilki şudur.¹⁰⁶

إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ

الْعَلِيمُ

“İmran’ın karısı da şöyle demişti: ‘Rabbim karnımdakini azatlı bir kul olarak sana adadım. Adağımı kabul buyur.’ Şüphesiz hakkıyla işiten ve bilen sensin.”¹⁰⁷ Ayetin peşinden Hz. İsa’nın doğumuyla ilgili ayetler zikredilmiştir.

¹⁰³ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, (Altmışınca Basım), Büyük Doğu Yay., İstanbul 2006, 420.

¹⁰⁴ Hacımüftüoğlu, 64.

¹⁰⁵ Ali İmran (3), 33, 34.

¹⁰⁶ Bulut, 334.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

“VAKİT VAR DAHA

Elif Lam Mim. Yirmi üç haziran dokuz yüz altmış yedi
Bulanık atmosferin içinde gözlerim sımsıcak;
Yel değirmeninden denize sarpa sararak inen bir sokakta.
Vakit tamamdır diyorum. Ve sokağın sesi

Diyor ki değil daha

Vakit var daha

Bir kilise tadı taşıyor Dolmabahçe camiinin pencereleri
Uzaktan bakmak şartıyla ve aydınlık oluşunu saymazsak;
Ve denizin gişesinde oturan kısa boylu saat kulesi
Yakasının içine kaydırılmış hafifçe basınç-ölçerini

Diyor ki değil daha

Vakit var daha ...”¹⁰⁸

Bu şiirde şair, şiirin ortasında etkileyici üslup kullanarak hüsn-i tahallüs yapmıştır. Şair kelamına giriş yaptıktan sonra maksat ve konuya bir münasebetle geçmiştir.

1.9. HÜSN-İ İNTİHA

Şairin ya da müellifin kulağa tatlı gelen, dile ağır gelmeyen, kapalılıktan uzak, anlamı düzgün artık sona geldiğini hissettirecek şekilde güzel bir bitiş yapmasına denir. Dikkat edilmesi gereken bir husus, bitişin başlangıçla uyumlu olmasıdır. Baş güzel olup da son güzel olmayınca, son baştaki güzelliği alır götürür.¹⁰⁹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"

¹⁰⁷ Ali İmran (3), 35.

¹⁰⁸ Cemal Süreyya, *Üstü Kalsın*, (Ondördüncü Baskı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, 54.

¹⁰⁹ Bulut, 335.

“Göklerde ve yerde büyüklük ancak Allah’a mahsustur. O mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹⁰

Câsiye suresinde, müşriklerin ayetler okununca kibirlenmeleri ayetlerle alay etmeleri ve ayetleri inkâr etmelerine dair gelen ifadelerin peşinden son olarak Allah’ın yüceliği, mutlak galip olduğu ve tek hükümran olduğunu ifade eden bu ayetin gelmesi hüsn-i intihanın bir örneğini teşkil etmektedir.¹¹¹

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

“DAHA BEN

Daha ben ilk kazmayı vurmada

Elime gelen kara bitkili testi,

Nefertiti’nin mutfığı sayılan yerde

Koyu sır yeni yeni hicret yollarını kesti.

Terimler, eşekarıları sözcüklerin,

Acımasızdırlar, adsız ve süeldirler,

Önlerine katarak insan ve hayvan listelerini

Sabah akşam kapınızın önünden geçirirler.

Fazıl Hüsnü diyor ki, ne diyor Fazıl Hüsnü?

Keşke yalnız bunun için sevseydim seni.”¹¹²

Cemal SÜREYYA

Bu şiirde Şair şiirini etkili bir şekilde bitirerek, hüsn-i intiha yaparak dikkat çekmiştir. Bu üslup şairin iyi bir tesir uyandırmasına yardım etmiştir.

¹¹⁰ Câsiye (45), 37.

¹¹¹ Bulut, 337.

¹¹² Süreyya, 84.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDİ' İLMİNDE MANA İLE İLGİLİ SÜSLEME SANATLARI

2.1. TIBAK

Tıbak, kelime olarak; uyan, uygun olan, uyum içerisinde olan gibi anlamlara gelmektedir. Belagat ilminde ise; birbirine zıt olan iki kelimeyi bir arada kullanmak demektir. Bir arada kullanılan bu iki kelime isim, fiil, harf olabilir.¹¹³

1) İki şeyi cem ederken ikisinin de isim oluşuna örnek:

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ... "

"Sen onları uyanık sanırsın halbuki onlar uykudadırlar..."¹¹⁴

Bu ayette karşılaştırılan " رُقُودٌ " (uykuda) ve " أَيْقَاظًا " (uyanık) kelimeleri anlam itibariyle birbirlerine zıt isimlerdir. Burada iki zıt isim bir araya getirilerek tıbak sanatı icra edilmiştir.¹¹⁵

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Neden öyle düşman görünürsünüz,

Yıllar yılı dost bildiğim aynalar.

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Burada düşman ve dost isimleri tıbak oluşturmuştur.¹¹⁶

2) İki fiil arasındaki tekabül etmesine örnek:

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ "

¹¹³ Nusrettin Turgay, *Arap Dili ve Belagati*, Neşriyat Yay., Ankara 2009, 193.

¹¹⁴ Kehf (18), 18.

¹¹⁵ Kazvini, 193.

¹¹⁶ Çoşkun, 155.

“ O Allah hayat verir ve öldürür...”¹¹⁷ Burada öldürür ve yaşatır kelimeleri tıbak oluşturmuştur.

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Şimdi buradaydı gitti elden,
Gitti ebede gelip ezelden.

(Abdülhak Hamit)

Şairin hanımının vefatından duyduğu üzüntüyü anlatan ‘ Makber’ şiirinden alınan beytin, gitti – geldi kelimeleri arasında tıbak vardır. Bu tıbak iki fiilin meydana gelmesiyle oluşmuştur.¹¹⁸

3) Her iki kelimenin harf olmasına örnek:

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

" لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ... "

“Herkesin kazandığı hayır kendine, yaptığı fenalıkta kendinedir...”¹¹⁹

Buradaki ‘ل’ ve ‘على’ harflerinin ikisi de birbirine tezatlık teşkil eder.¹²⁰

4) Biri isim biri fiil olan kelimelerin oluşturduğu tıbağa örnek:

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

" رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى ... "

“Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster...”¹²¹

Buradaki “تُحْيِي” ve “مَوْتَى” lafızları arasında tıbak vardır.¹²²

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Vakt-i iftarla künen sözlere kernum toktur,

Vehbiyâ aç elini hayr duâ eyle hemân,

¹¹⁷ Ali İmran (3), 156.

¹¹⁸ Saraç, 166.

¹¹⁹ Bakara (2), 286.

¹²⁰ Kazvîni, 167; Bolelli, *Belagat, Me‘ani, Beyan, Bedi‘ İlimleri Arap Edebiyatı*, 471.

¹²¹ Bakara (2), 260.

¹²² Bulut, 222.

(Seyid Vehbi Dilçin)

Burada “tok” ile “aç”, birisi isim diğeri fiil olarak oluşturulmuş tıbakır.¹²³

Tıbakı oluşturan kelimelerin olumlu ve olumsuz oluşuna göre tıbak şu kısımlara ayrılır.

a) Tıbak-ı îcap/ olumlu tıbak: Olumlu isim ya da fiiller arasındaki karşıtlığa dayanan tıbakır. Yani olumlu iki isim bir araya gelir.¹²⁴ Bir başka ifadeyle biri olumsuz ise diğeri de olumsuz, biri olumlu ise diğeri de olumlu olma halidir.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا "

“Doğrusu güldüren de, ağlatanda O’dur. Öldüren de diriltende O’dur.”¹²⁵

Ayetteki " أَضْحَكَ " (güldüren) ve " أَبْكَى " (ağlatan) " أَحْيَا " (dirilten) ve " أَمَاتَ "

" (öldüren) lafızları birbirine zıt olup beraber zikredildiklerinden tıbak olur.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Gaflete verme özünü dünya- pereslik eyleyip,

Görmez misin bu dünyaya iyi yavuz geldi gider.

(Yunus Emre)

Burada geldi- gider arasında olumlu tıbak vardır.¹²⁶

b) Tıbak-ı Selb/ Olumsuz Tıbak: İki zıt, olumluluk ve olumsuzluk yönünden farklı olandır. Yani bir ifadede bir kelimenin olumlu diğeri kelimenin olumsuz olarak kullanılmasıdır.¹²⁷

¹²³ Çoşkun, 154.

¹²⁴ Abdul Mute'âl es- Saîdi, *Bûğyetü'l-İzâh, li-Telhîsi'l- Miftâh*, Mektebetü'l Âdâb, Kahire 1999/2000, 5; Bulut, 222.

¹²⁵ Necm (53), 43-44.

¹²⁶ Saraç, 171.

¹²⁷ Tacettin Uzun, *Anlatımlı Belagat*, Sebat Ofset Yay., Konya 2012, 158.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاحْشَوْنَا"

“İnsanlardan korkmayın, benden korkun.”¹²⁸

Buradaki örnekte korkmayın- korkun kelimelerinin biri olumlu diğeri olumsuzdur.¹²⁹

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Dünya ile yapılma, yıkar âkıbet seni

Âbâd olam der isen olugör, harâb-ı ışk

(Emrî)

Bu örnekteki ‘yapılma ve yakılma’ kelimeleri birbirlerinin olumsuzu olduğu için, bu örnekte olumsuz tıbak örneği vardır.¹³⁰

2.2. TEVRİYE

Lügatte bir şeyi gizleyip başka bir şeyi öne çıkarmak anlamındadır. İstılahi olarak ise; biri yakın diğeri uzak iki manası olan bir kelimenin gizli bir karineye dayanarak uzak manasının kullanılmasıdır.¹³¹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً"

“Biz de bugün seni bedeninle bir tepeye atacağız ki: Arkandan gelenlere ibret olasın.”¹³²

Beden kelimesinin iki anlamı vardır. Bu örnekte yakın anlamı olan zırh kelimesi değil, uzak anlamı olan beden kullanılmıştır.¹³³

¹²⁸ Maide (5), 44.

¹²⁹ Eren, Uzunoğlu, 112.

¹³⁰ Saraç, 169.

¹³¹ Fatma Serap Karamollaoğlu, *Kur'an Işığında Belagat Dersleri Bedi' ilmi*, İşaret Yay., İstanbul 2014, 63.

¹³² Yunus (10), 92.

¹³³ Karamollaoğlu, 64.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Bana Tahir efendi kelb demiş
 İltifatı bu sözde zâhirdir
 Maliki mezhebi benim mezhebim
 Zira itikadımca kelp tahirdir.
 (Nefi)

'Kelb' Arapça'da köpek demektir. Burada şair, köpeğin uzak anlamı olan temizliği kastederek şiirini icra etmiştir. Zira yakın anlamın terk edilip uzak anlamın tercih edilmesi tevriye sanatıdır. Bu sanata ihâm, tevcîh, tahyil adları da verilir.¹³⁴

2.3. MUKABELE

İki veya daha fazla manayı bir araya getirerek, sonra sırasıyla bu manaları zikretmeye denir.¹³⁵

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ ... "

"Allah, temiz şeyleri onlar için helal, murdar şeyleri de haram kılar."¹³⁶

Burada "يُحِلُّ", "يُحَرِّمُ", "الطَّيِّبَاتِ" ve "الْخَبَائِثَ" kelimeleri bir araya getirilmiş ve sırasıyla zikredilerek mukabele sanatı icra edilmiştir.¹³⁷

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Geldi ölümlü yalan gitti ölümsüz gerçek
 Siz hayat süren leşler, sizi kim diriltecek
 (Necip Fazıl)

Burada mukabele ölümlü, ölümsüz, hayat, dirilme kelimeleriyle yapılmıştır.¹³⁸

¹³⁴ Külekçi, 95.

¹³⁵ Bolelli, *Belagat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, 134.

¹³⁶ A'raf (7), 157.

¹³⁷ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 97.

¹³⁸ Coşkun, 162.

Dört mana bir araya getirilerek, sırasıyla bu manalar zikredilerek mukabele sanatı yapılmıştır.

2.4. TENASÜB

Bir cümle veya beyitte mana bakımından birbirine uygun kelimelerin bir arada kullanılmasına denir. Bu sanata “tevfik,” “teflik,” “itilaf,” da denir.¹³⁹

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ

فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

“Hiç şüphesiz Allah, iman edenleri ve salih amellerde bulunanları altından ırmaklar akan cennetlere sokar, orada altından bileziklerle ve incilerle süslenirler; oradaki elbiseleri ipek(ten) dir.”¹⁴⁰ Burada altın, inci, ve ipek kelimeleri peş peşe kullanılmış ve müthiş ahenk ortaya koymuştur.¹⁴¹

Şiirlerinde kullanacakları kelimeleri titizlikle seçen divan şairlerinin en fazla kullandıkları sanattır. Birbirleriyle ilgili kelimeleri ahenkli bir şekilde bolca kullanmışlardır.¹⁴²

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Sofular secde ederler mescidin mihrabına
Benim dost eşiğimdir secde-gâhım kime ne
(Seyyid Nesimi)

Sofu, secde, mescit, mihrap gibi kelimeler bir arada kullanılmış, tenasüb sanatı yapılmıştır. Dost eşiği secde-gâha benzetiliyor.¹⁴³ Beyitte mana bakımından birbirine uygun kelimeler bir arada kullanılmıştır.

¹³⁹ Kazvîni, *Telhis*, 169.

¹⁴⁰ Hac (22), 23.

¹⁴¹ Karamollaoğlu, 42.

¹⁴² Külekçi, 221.

¹⁴³ Hasan Aktaş, *Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*, Yort Savul Yay., İstanbul, Tsz., 232.

2.5. İSTİDRAK

Herhangi bir şeyi över gibi görünüp yerme veya yerer gibi görünmektir. İstidrak sanatı gerçekten uzaklaşma, aşırılığa kaçılmasından dolayı mübalağa sanatına benzer. İstidrakta övgü ve yerginin ifade edilmesi şiiri yerme ve övme anlamında değerlendirmeyi gerektirmez. İkiye ayrılır.¹⁴⁴

2.5.1. Te‘kîdûl - Medh bî – ma‘nâ Yüşebbihu’z – Zem

Muhatabı yergi ifadeleri kullanarak, övme sanatına denir. Yani bir şeyi yerer gibi görünerek övmektir.¹⁴⁵

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

"لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَ لَا تَأْتِيهَا إِلَّا قِيْلًا سَلَامًا سَلَامًا"

Orada ne boş laf işitirler, ne de günaha sokan bir söz. Sadece “selam” , “selam !” sözünü işitirler.¹⁴⁶

Önce cennet ehli övülmüş, daha sonra ise cennettekilerin boş söz duymayacakları ne de onları günaha sokan bir söz işitmeyecekleri zikredilerek cennete girecekler övülmüş, peşinden ise ancak vb. gibi anlamlara gelen istisna edatı kullanılarak sanki olumsuz bir şeyden bahsedilecek intibahı verildikten sonra, tek işitecekleri sözün veya söyleyecekleri sözün ‘selam’ olduğu söylenerek cennet ehli yine övülmüştür.¹⁴⁷

Türk Edebiyatı’ndan örnek:

Sen ettikçe teveccüh oldular ağyarû – gerdân
Devirden dûr eden şâhım beni lutf-u keremdir hep
(Koca Ragıp Paşa)

“Sen başkalarına yöneldikçe onlar senden yüz çevirdiler, Sultanım! Beni kapından uzaklaştıran hep iyilik ve keremindir.” Koca Ragıp Paşa kendisini kapısından uzaklaştırması nedeniyle sevgilisini yerer gibi görünür. Lütfunun çokluğundan dolayı uzaklaştığını itiraf ederek bu sanatı yapar. Normalde şairin sevgilinin onu kapısından

¹⁴⁴ Aktaş, 186.

¹⁴⁵ Tacettin Uzun ve dğr, *Anlatımlı Belagat*, Sebati Ofset Yay., Konya 2012, 164.

¹⁴⁶ Vakıa (56), 25-26.

¹⁴⁷ Bulut, 276

ayırdığı için yermesi gerekir, aslında bu yergiyi yapıyor ama lütuf ve cömertliğinin çokluğunu söyleyerek övüyor.¹⁴⁸

2.5.2. Te'kidûz-Zem bî-ma'nâ Yüşebbihû'l-Medh

Herhangi bir şeyi över gibi görünerek yermektir. Bu üslubun bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi muhatabın ilk anda medh işitmeye hazırlanması, buna mukabil mütekellimin sözünün başında zikrettiği zemmi te'kid eden bir söz söylemesidir. Buradaki amaç kelamın etsini artırmaktır.¹⁴⁹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا "

Ne bir serinlik tadacaklar, ne de bir şarap (içecek) ancak bir hamim, (kızgın su) ve bir ğassak (irin).¹⁵⁰ Burada olumsuz bir övgü sıfatından bir zem sıfatı istisna edilerek sanat yapılmıştır.¹⁵¹

Türk Edebiyatı'ndan örnek:

Öyle nâzık ki eğer şapkalı bir kunduracı
Evine gelse eder tâ kapından istikbal
(Ziya Paşa)

Burada şair över gibi görünmüş ama yergi yapmıştır.¹⁵² Öyle ki; “eğer şapkalı bir kunduracı evine gelse, onu tâ kapıdan karşılar”, dizesiyle aslında yergi yaptığı ortadadır.

2.6. HÜSNÜT-TA'LİL

İfadeye incelik katmak maksadıyla bir hususu, gerçek sebebinden başka bir sebebe bağlamaya denir.¹⁵³

¹⁴⁸ Aktaş, 187.

¹⁴⁹ Karamollaoğlu, 116.

¹⁵⁰ Nebe (78), 24, 25.

¹⁵¹ Karamollaoğlu, 115.

¹⁵² Külekçi, 162.

¹⁵³ Eren, Uzunoğlu, 79.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "

“Eğer Allah’tan bir yazı geçmiş olmasaydı, aldığınız (esirlerden) ve fidyelerden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.¹⁵⁴

" وَكَذَلِكَ بَعَثْنَا لَهُمْ لَيِّسَاءً لِّوَالِدَيْهِمْ... "

“Yine böyle onları ba’s da ettik (uyandırdık) ki; aralarında (kendi hallerini anlamak için) sorup konuşsunlar diye...”¹⁵⁵

Burada azaptan kurtulmanın sebebi olarak önceden verilmiş bir hüküm gösterilmiştir. Anlatılan konunun akli bir şekilde açıklanmasının yerine içinde bulunulan ruh halinin etkisi altında hayali bir izahıdır. Muhatabın bu sebebe inanması aynı duyguları paylaşması sebebiyle olur.¹⁵⁶

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Hüsnüt-ta‘lilde, Tecahül-i Ârifte olduğu gibi “bildiğini bilmez görünme” vardır. Fakat Hüsnüt-ta‘lil hadiselerin gerçek sonucunun hayali bir sebebe bağlanmasıyla Tecahül-i Âriften ayrılır. Hüsn-i tevcih adının da verildiği bu sanatta sebebin kesin hükümle söylenmesi lazımdır. Eğer kesin olmazsa “Şibh-i Hüsnüt-ta‘lil” denilir.

Dehen-i gonca-i her türlü letâif söyler
Gülüp açılsa acep mi gül-i rengîn-ruhsâr
(Bâki)

“Taze goncanın ağzı türlü latife söylüyor, bunları işiten gülün gülüp açılması şaşılacak bir şey değildir.” Goncanın latife söylemesini gülün açılmasına sebep göstermekle Hüsnüt-ta‘lil yapmıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Enfal (8), 68.

¹⁵⁵ Kehf (18), 19.

¹⁵⁶ Karamollaoğlu, 111.

¹⁵⁷ Hakkı Aksoyak, Filiz Kılıç, Muhsin Macit, Osman Horata, Mustafa İsen, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2006, 289.

2.7. TECÂHÜLİ'L ÂRÎF

Bilinen bir şeyi bilmemezlikten gelme demektir. Sekkâki, bu sanat için “Bilinen bir sözü bilinmeyen yerine getirmektir.” şeklinde kullanmıştır. Sekkâki'nin bu uzun sözü kullanıp da tecahül kelimesini kullanmaması, Kur'an'da bu tür örneklerin gelmesi ve tecahül kelimesini Allah hakkında kullanmanın uygun olmayışındandır. Bunun içindir ki Kur'an-ı Kerim'deki gelen tecâhüli'l ârîf örnekleri için “Sözün bir gayeye binâen soru şeklinde gelmesidir.” şeklinde açıklamalar yapılmıştır.¹⁵⁸

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى (17) قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا

"مَارَبُّ أُخْرَى(18)"

(Ardından da) “ O yemîn (sağ elindeki) de nedir yâ Mûsa?” diye soruldu. (Mûsa) “O” dedi “âsâm, üzerine dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak çırparım, benim orda daha (buna benzer) diğer hacetlerim de vardır.”¹⁵⁹

Allah Tealâ her şeyi bilmesine rağmen Hz. Musa (a.s.) ayrıntılı bir şekilde âsâsını anlatmıştır. Burada maksat âsânın işlevinin ne kadar büyük olduğunu anlatmaktır. Kısa bir süre sonra âsâ, kocaman bir yılanla dönüşecektir. Bunu Allah bilmesine rağmen yine ayrıntılı bir şekilde sormuş gibi sevk etmiştir.¹⁶⁰

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Tecâhüli'l Ârîf'de bir anlam inceliği gözetildiğinden mutlaka bir nükte olmalıdır. Bu nükte hayret, şaşkınlık, üzüntü, uyarma gibi amaçlarla yapılabilir.

Bu sanatta teşbih, mübalâğâ ve istifhâm (soru sorma) sanatlarından yararlanılır.¹⁶¹

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?

Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?

Ya gözler altındaki mor halkalar

Neden böyle düşman görünürsünüz

¹⁵⁸ Bulut, 283.

¹⁵⁹ Tâha (20), 17-18.

¹⁶⁰ Karamanoğlu, 111.

¹⁶¹ Aksoyak, Kılıç, Macit, Horata, İsen, 144.

Yıllar yılı dost bildiğim aynalar
(Cahit Sıtkı Tarancı)

Burada şair delikanlılık çağındaki cevherinin gittiğini, yaşlandığını, ölüm gerçeği ile yüz yüze geldiğini yukarıdaki soruları kendine sorarak anlatır. Burada amaç, cevap bulmak değil korku ve kaygının öne çıkışıdır. Gerçeği aksettirmek için aynaları düşman bilmiş, yüzündeki çizgileri kabullenmekte direnmiştir.¹⁶²

2.8. ÜSLÛBÛ'L-HAKÎM

Muhataba beklemediği şekilde cevap vermektir. İki şekilde olur ki bunlar; sorusunu bırakıp sormadığı soruya cevap vermekle ya da sözünü kastedilmeyene yorma suretiyle olur.

Kur'an-ı Kerîm'den Örnek:

" يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ "

“ Sana hilal şeklindeki ayı soruyorlar. De ki: Onlar insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir.¹⁶³ Burada ashabın hilalin değişme sebebini sorması, değişme hikmetlerini sormaları gibi kabul edildi.¹⁶⁴

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Betül: Baba, sen yılandan korkar mısın?

Baba: Ben akıllı biriyim.

Burada muhatabın sorusuna ve beklentisinden farklı bir cevap verilmiştir. Bu sanat diyaloglarda kullanılan bir sanat biçimidir.¹⁶⁵

2.9. LEFF-Û NEŞR

Bir söz ve bir kaç kelimeyi bir arada zikredip sonra onlarla ilgili olan kelimeleri tertipli / düzenli veya tertipsiz/ düzensiz olarak zikredilmektir. Bu sanata et-tayy ve –

¹⁶² Saraç, 194.

¹⁶³ Bakara (2), 189.

¹⁶⁴ Uzun ve Diğerleri, *Anlatımlı Belagat*, 169.

¹⁶⁵ Coşkun, 217.

neşr de denir. Eğer kelimelerin dizimi tertipli olursa, leffü mürettep, eğer tertipli olmazsa müşevveş olur.¹⁶⁶

2.9.1. Leff-û Neşr Müretteb

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "

“Allah dinlenmeniz için geceyi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü meydana getirmiştir. Bunlar, O'nun rahmetinden ötürüdür. Belki artık şükredersiniz.”¹⁶⁷

Bu ayette " لِتَسْكُنُوا " dinlenesiniz ile " لَتَبْتَغُوا " arayasınız lafızları daha önceki gece ve gündüz terkiğine uygundur.¹⁶⁸

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Sakın bir söz söyleme, yüzüme bakma sakın

Sesini duyan olur, sana göz koyan olur

Faruk Nafiz ÇAMLIBEL

Birinci dizedeki “Söz söyleme” sözüne karşılık, “yüzüme bakma sakın ” sözü, “yüzüme bakma sakın” sözüne karşılık, “sana göz koyan olur” sözü kullanılarak Leff-ü Neşr yapılmıştır.¹⁶⁹

2.9.2. Leff-û Neşr Müşevveş

Kur'an-ı Kerimden Örnek:

" وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحْوَنًا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لَتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ

رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ "

¹⁶⁶ Çögenli, 117.

¹⁶⁷ Kasas (28), 73.

¹⁶⁸ Abdurrahman Elmalı, *İbn Cüzey ve Kitabu't-Teshil Adlı Tefsiri*, Harran Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., Şanlıurfa 1998, 157; Eren, Uzunoğlu, 160.

¹⁶⁹ Aksoyak, Kılıç, Macit, Horata, İsen, 93.

“Nitekim Rabbinin nimetlerini araştırmanız, ayrıca yılların sayı ve hesabını bilmeniz için gecenin karanlığını silip (yerine eşyayı) aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik.”¹⁷⁰

Bu ayette geçen " لَتَبْتَغُوا " araştırmanız ile , " لَتَعْلَمُوا " bilmeniz için lafızları daha önce zikredilen, " آيَةَ اللَّيْلِ " “gecenin delili” ibareleriyle alakalı olup aynı tertipte değiller. Burada leff-û neşr müşevveş kullanılmıştır.¹⁷¹

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Nigârım, dilberim, yârim, nedîmim, mûnisim, cânım

Refîkim, hem demim, ömrüm, revânım, derde dermanım

(Seyyid Nesimi)

Bu beyitte altı yerde; nigârım, nedimim, mûnisim, cânım, refîkim, revanım kelimeleri arasında Leffü Neşr yapılmıştır.¹⁷²

2.10. TENSİKUS-SIFÂT

Lügatte ‘sıraya getirmek, nizama koymak’ manasındadır. Terim olarak ise bir şeyin birden çok ismini veya sıfatını peş peşe zikretmektir.¹⁷³

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

"هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ"

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“O, kendisinden başka tanrı olmayan, hükümler, çok kutsal; esenlik veren, güvenlik veren, görüp gözeten, güçlü, buyruğunu her şeye geçiren, ulu olan, Allah’tır. Allah onların koştuıkları eşlerden (ortaklardan) münezzehtir.”¹⁷⁴ Ayette görüldüğü gibi Allah’ın dokuz ismi yan yana sıralanmıştır.

¹⁷⁰ İsra (17), 12.

¹⁷¹ Eren, Uzunoğlu, 160.

¹⁷² Külekçi, 228.

¹⁷³ Eren, Uzunoğlu, 249.

¹⁷⁴ Haşr (59), 23.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Hata pûşende-i mûznib atâ- bahşende –tâib
Emân-ı maşrık-u mağrib emîn-i yesribu bahta
(Ganizade Nâdirî)

Günahkârların hatalarını örten, tevbe edenlerin günahlarını bağışlayan doğu ile batının emân dilediği, Mekke ve Medine'nin emini anlamındadır.

Ganizade Nâdirî, Hz. Muhammed (s.a.v) ile ilgili günahkârların günahlarını örten, tövbe edenleri affeden, doğunun ve batının emân dilediği ve Mekke ve Medine'nin emini gibi sıfatları sıralayarak Tensîkus-Sıfât yapar.¹⁷⁵

Sıfatlar sıralanırken, tedrice uygun olarak ya derece derece yükseltilmeli, yahut her biri kendisinden evvel gelen sıfatın bir yönden tamamlayıcısı olmalıdır.¹⁷⁶

Heyhat dilber dediğim kim? Nesteren,
Ya Nesteren kim? Bana ben dedirten,
Hem dem-i sabâvet yâr-ı şebabet,
İllet-i idrak sebab-i muhabbet,
Muhtır-ı mâzi, ümid-i istikbal.
Şu halimde mûcib-i izzu ikbâl,
Bedel-i azâb teselli-i mihnet,
Fenâda mükâfat ukbâda cennet.

(Abdülhak Hamit)¹⁷⁷

Bu şiirde şair; dilber dediği Nesteren'e övgüler yağdırmış, bu övgüleri derece derece yükseltmiştir. Söz konusu sıralanan sıfatlar tensîkûs-sıfât oluşturmuştur.

2.11. TEDRÎC

Lügatte soyutlamak, ayırmak, kabuğunu soymak gibi anlamları vardır. Nitelikli bir durumdan, nitelik o işte kemale erdiğinden, mübalağa için, o nitelikte kendisi gibi olan başka bir durumun çıkartılmasıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Aktaş, 177.

¹⁷⁶ Külekçi, 228.

¹⁷⁷ Ahmet Cevdet Paşa (Nşr: Turgut Karabey, Mehmet Atakay) *Belagat-ı Osmaniye*, Akçağ Yay., Ankara 2000, 237.

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا "

“ Hem benim mirasımı, hem Yakup hanedanının mirasını al, hem de onu rızana mazhar kıl Rabbim!”¹⁷⁹

Hz. Zekeriya “Yakup hanedanı ile kendisini kastettiği için tefrîc sanatı vardır.”¹⁸⁰

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Türk Edebiyatında bu sanat, şairin kendisi dışındaki bir başka canlı, nesne ve eşyayı birer insan gibi kabul ederek, kendisini onların yerine koyması ve nefsine hitap etmesidir. Bu sanat bir anlamda şairin psikolojik ve sosyolojik kimliğinin ortaya çıkmasında en etkili sanattır. Sanki başkasına sesleniyormuş gibi kanaat uyandırır.¹⁸¹

Yoldaş olalım ikimiz, gel dosta gidelum gönül
Haldaş olalım ikimiz, gel dosta gidelum gönül
(Yunus Emre)

Bu şiirde Yunus Emre, gönlü farklı biriymiş gibi gönlüyle bir nevi konuşmuştur. Söz konusu konuşma sanki başka birine sesleniyormuşçasına yapılarak tefrîc sanatı icra edilmiştir.¹⁸²

2.12. TEFRÎK

İki şey arasındaki farkı göstermektir. Bundan maksat birinin, övülme veya yerilme konusunda üstünlüğünü anlatmaktır.¹⁸³

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شْرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ... "

¹⁷⁸ Eren, Uzunoğlu, 229.

¹⁷⁹ Meryem (19), 6.

¹⁸⁰ Karamollaoğlu, 84.

¹⁸¹ Aktaş, 143.

¹⁸² Aktaş, 144.

¹⁸³ Ahmet Haşimî, *Cevâhiru'l Belâğa Fi Me'ani, Beyan, Bedi'*, Kültür Eğitim Vakfı Yay., İstanbul 1984, 377; Şerifüddin Hüseyn b. Muhammed Et- Tîbî, *Kitabut-Tıbyan Fi İlmi Me'ani, Vel Bedi' ve'l-Beyan*, (nşr: Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî), Beyrut 1987, 402; Hacımüftüoğlu, 35.

“ İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu da tuzludur, acıdır. (Boğazı yakar.) ”¹⁸⁴

Bu ayette, denizin aynı olması ve sulardan birinin acı, birinin tatlı olması tefrik sanatının icrasıdır. Bir arada zikredilmişler ve sonra özellik itibariyle ayrılmışlardır. ¹⁸⁵

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Seni Kısra’ya adâletde mu’adil tutsam
Fazladır sende olan devlet ü dîn û imân
(Bâkî)

Şair sen dediği kimseyle Kısra’yı adalet kavramında birleştirdikten sonra, sendeki devlet, din, iman, Kısra’dan fazladır diyerek, aradaki farkı ve üstünlüğü göstermiştir. ¹⁸⁶

2.13. TAKSİM

Lügatte kısımlara ayırmak manasındadır. Bir hükümde toplanan özelliklerin, daha sonra ayrı ayrı sarf edilmesidir. ¹⁸⁷ Yani bir ibarede birden fazla

unsuru andıktan sonra bunlara ait özellikleri, her birinin hangisine ait olduğunu belirterek söylemektir. Taksimde ilgili kelimeler ya açıkça ya da işaret yoluyla belirtilir.

Kur’an’ı Kerim’den Örnek:

"وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً * فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ * وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ

الْمَشْأَمَةِ * وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ"

“ Siz de üç sınıf olduğumuz zaman ki, sağda ashab-ı meymene, ki ne (hayırlı ve mutludur) ashab-ı meymene! Solda Ashab-ı meş’eme, (ki) ne (hayırsız ve mutsuzdur),

¹⁸⁴ Fatır (35), 12.

¹⁸⁵ Eren, Uzunoğlu, 231; Nevzat H. Yanık, *Edebi Bilgiler ve Arûz*, (Birinci Baskı), Fenomen Yay., Erzurum 2007, 88.

¹⁸⁶ Külekçi, 199.

¹⁸⁷ *Cevahiru’l - Belâğa*, 378.

ashab-ı meş'eme! İleride sâbikûn (hayır yarışında öne geçenler) işte o sâbikun. ¹⁸⁸ Bu ayet-i kerimede üç sınıf kısımlara ayrılmış ve ayrı ayrı zikredilerek taksim sanatı yapılmıştır. ¹⁸⁹

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Taksim, leff-û neşr ile benzerlik taşır. Taksimde önce söylenen şeylere ait niteliklerin hangi şeye ait olduğu belirtmiştir. Leff-û neşr de ise aidiyet belirtilmeyerek okuyucunun kavrayışına bırakılmıştır. ¹⁹⁰

Hak iki âdil Süleyman hâkim etmiş âleme
Evvel ü âhir kılup sırr-ı adâlet âşikâr

Ol Süleyman 'ın şükûhı dîve salmış rüsta-hîz
Bu Süleyman safleti küffar-ı etmiş hâk-sâr
(Fuzuli)

Beytin ilk dizesinde şair, Hz. Süleyman ve Kanuni Sultan Süleyman olmak üzere iki şahıstan bahsetmiş. Sonra Hz. Süleyman'ın azametinin devlere kıyamet salmasından, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın hücumunun düşmanı yerle bir etmesinden bahsederek, her birine ait nitelikleri belirtilmiştir. ¹⁹¹

2.14. İSTİHDÂM

İki manası olan bir sözcüğün bir manasını kendisiyle diğer manasını ona ait olan zamirle ifade etmektir. Ya da her iki manaya ait birer zamirle bu iki manayı ifade etmektir. ¹⁹²

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ "

¹⁸⁸ Vakıa (56), 7-10.

¹⁸⁹ Karamollaoğlu, 91.

¹⁹⁰ Külekçi, 200; Saraç, 153.

¹⁹¹ Külekçi, 200.

¹⁹² *Bûğyetu'l-İzâh, li-Telhîsi'l-Miftâh*, 29; *Teshilu'l-Belâğa*, 35; Karamollaoğlu, 67.

“...Sizden her kim hilal, (Ramazan ayının ilk hilalini) görürse oruç tutsun (oruca başlasın)”¹⁹³ Bu ayette (الشَّهْرَ) kelimesiyle hilal kastedilmiştir. (فَلْيَصُنَّهُ) kelimesiyle ise ona dönen zamirle de belirli zaman olan (Ramazan ayı) kastedilmiştir.¹⁹⁴

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Serverlik ister isen üftâdelik şî’ar et
Kim düşmeden ayağa düşmedi başa bâde
(Fuzûli)

“Eğer baş olmak istersen mütevâzi ol, çünkü şarap da ayağa düşmeden, ayak altında ezilmeden /kadehe konulmadan başa çıkmadı.”¹⁹⁵

Bu sanat tevriyeye benzemektedir ama ondan ayrılan özellikleri mevcuttur.

Tevriyede iki manaya gelen lafız kullanıldıktan sonra her bir manaya tekabül eden iki ayrı lafız zikredilmez. Ayrıca istihdamda iki mana da müşterek olup, birinin diğerine nispeten daha yakın olmaması ile de tevriyeden ayrılır.¹⁹⁶

2.15. TERDÎD

Terdîd, (تَدَدٌ) fiilinin mastarıdır. Sözlükte tekrarlamak anlamına gelen terdîd, tekrar sanatına benzemektedir.

Terim olarak, bir lafzın aynı mana bağlamında farklı bir manayı ifade etmek üzere tekrar edilmesi sanatına denir.¹⁹⁷

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

"اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولِيَاءُ هُمُ الطَّاغُوتُ

"Allah, يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ"

inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince,

¹⁹³ Bakara (2), 185.

¹⁹⁴ Hâşimî, 364.

¹⁹⁵ Coşkun, 133.

¹⁹⁶ Saraç, 189.

¹⁹⁷ Karamollaoğlu, 152.

onların dostları da tâğuttur. Onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.”

Bu ayette, çıkarmak fiili aynı bağlamda farklı bir manayı ifade ederek tekrarlandığı için terdîd sanatı vardır.¹⁹⁸

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Türk edebiyatında terdîd, sözü muhatabı meraklandırıp, ilerisinin ne olacağını hissettirmeden sonu çarpıcı beklenmedik bir sonuçla sonuçlandırmaktır.¹⁹⁹

Ali

Namluya dayanır yola dalarsın
Duruşun bakışın yaman be Ali
Boşuna tetiği ne kurcalarsın
Var daha ateşe zaman be Ali

Yıllanmış bir çınar pusuluk yerin
Neredeyse gelecek beklediklerin
Var iki atımlık canı kederin
Desene işleri duman be Ali

O'nu sen büyüt de söğüt boyunca
Kendini ellere versin o gonca
Sözüne kanmadın bunu duyunca
Gönlündü gözünü yuman be Ali

Geldiler beklenen çiftler ormana
Duruyor iki genç ne hoş yan yana
Bir kurşun kadına bir de çobana
Çınlasın yıllarca orman be Ali

¹⁹⁸ Karamollaoğlu, 152.

¹⁹⁹ Dilçin, 460.

Görünce uzanmış yar kucağına
 Boynunu dolamış zülfü bağına
 Kurşunu kahpeye atacağına
 Kendine çevirdin aman be Ali
 (Faruk Nâfîz Çamlıbel)

Bu şiirde şair, şiiri hiç beklenmeyen bir şekilde bitirdiğinden dolayı, terdid sanatı icra etmiştir.²⁰⁰

2.16. MUBALAĞA

Bir vasfın şiddet ve zaaf bakımından vuku bulması çok güç bir dereceye veya gerçek olması imkânsız olan bir mertebeye çıkarılarak ifade edilmesidir.²⁰¹ Yani bir şeyi tarif ederken ya olduğundan fazla yahut, eksik göstermek, meşhur tabiriyle “habbeyi kubbe, kubbeyi habbe yapmak” tır. Mubalağanın aklın alamayacağı cinsten olmasına “guluv”, olabilir gibi görünene “iğrak”, akla yatkın ve âdete uygun olanına “tebliğ” denir.²⁰²

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

" وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ "

“Deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler.”²⁰³

Bu ayette kâfirlerin, devenin iğne deliğinden geçmemesi halinde cennete giremeyeceklerinden bahsetmiş. Aklen mümkün olamayan durumdan bahsedildiği için, onların cennete giremeyecekleri anlaşılır. Bu gerçek mübalağa sanatıyla icra edilmiştir.²⁰⁴

Türk Edebiyatı’ndan Örnek:

Ne içindeyim zamanın
 Ne de büsbütün dışında
 Yek pâre geniş bir ânın

²⁰⁰ Dilçin, 460.

²⁰¹ Hâşimi, 380.

²⁰² Çelebi, Hacımuftuoğlu, 39; Hâşimi, 392.

²⁰³ A’raf (7), 40.

²⁰⁴ Çögenli, 116.

Parçalanmış akışında
 Bir garip rüya rengiyle
 Uyumuş gibi her şekil
 Rüzgarda uçan tüy bile
 Benim kadar hafif değil
 (Ahmet Hamdi Tanpınar)

Bu şiirde rüzgarda uçan tüyün, şair kadar hafif olmadığından söz edilmesi mübalağa sanatının icrasını gösterir. Mübalağa; günümüz Türk edebiyatında bir anlatım aracı olduğu halde, eskiden beridir kullanıla gelen bir sanattır. Mübalağa edebiyatımıza Farslar'dan gelmiştir. Beğeniye överken ya da beğenilmeyeni yererken bu sanat kullanılır. Yerinde kullanıldığında önemli, kullanılmadığında ise hiçbir önemi yoktur.

205

2.17. AKS

Bir ifadede sözün bir kısmını söyledikten sonra, sözcükler arasında takdim, tehir yaparak aksini ifade etmektir.²⁰⁶

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ"

“ O ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır”.²⁰⁷ Ayetin baş tarafı “geceyi gündüzün içine sokar” şeklinde zikredilmişken, son tarafı “gündüzü gecenin içine sokar” şeklinde zikredilerek aks sanatı icra edilmiştir.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Gamzen ciğerim deldi, deldi ciğerim gamzen
 Bilmem ni'c olur halim, halim ni'c olur bilmem

Vuslat bileli hicrin, hicrin bileli vuslat
 Mâtem görünür şâdi, şâdi görünür mâtem

²⁰⁵ Nurer Uğurlu ve Dğr., *Örneklerle Yardımcı Edebiyat El Kitabı*, Örgün Yay., İstanbul 1980, 275.

²⁰⁶ *Kitabu't-Tıbyan*, 494.

²⁰⁷ Rum (30), 19.

Zahmım göricek cânâ, cânâ göricek zahmım
Merhem koyasın bir gün, bir gün koyasın merhem

Sende nazarı daim, daim nazarı sende
Âlem yüzüne meftûn, meftûn yüzüne âlem

Cennet gibidir rûyun, rûyun gibidir Cennet
Âdem doyamaz sana, sana doyamaz âdem

(Nazim)

Akis sanatı için eski Türk edebiyatının örneklerinden birini teşkil eden şiirde, her mısranın iki eşit parçası, kelimelerin sayısı korunarak tekrar edilmiştir.²⁰⁸

2.18. İRSÂD

Cümlelerin sonunun nasıl gelebileceğini tahmin ettirecek bir söz söylemektir.²⁰⁹ Bu sanata “teshim”, “temkin”, “tevşih”, “teybin”, “teve’um”, “kafiyelerin uyumu” da denir. İstilah olarak secili veya kafiyeli olarak bir sözün sonuna delalet eden bir kelimeyi önceden zikretmek demektir.²¹⁰

Kur’an-ı Kerim’den Örnek:

"مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنَ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ

الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, (kendisine) ev edinen örümceğin hali gibidir. Ve muhakkak ki evlerin en dayanıksız örümceğin yuvasıdır. Keşke onlar bilselerdi.”²¹¹ Örümcekten sonra onun evi geleceği tahmin edildiği için, bu ayette irsâd sanatı vardır.²¹²

²⁰⁸ Saraç, 239.

²⁰⁹ *Kitabu't-Tibyân*, 394.

²¹⁰ Karamollaoğlu, 59.

²¹¹ Ankebut (29), 41.

²¹² *Kitabu't-Tibyân*, 395.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Elâlemin Kays'a kıyas etme dil-i mahzûnun

Yok idi akli ne derdi var idi Mecnûn'nun

(Bâki)

Birinci mısradaki Kays isminin geçmesi, ikinci mısradaki 'yok idi akli, ne derdi var idi' ifadesinden sonra Mecnûn gelmesi muhtemel akla gelir.²¹³

2.19. TEVCİH

Sözü söyleyen kişinin iki manaya gelecek şekilde kullanması veya biri övme biri yerme gibi iki manaya gelecek şekilde kullanması sanatına denir.²¹⁴

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ"

“Ey iman edenler! «رَاعِنَا» demeyin, «انظُرْنَا» deyin. (Söylenenleri) dinleyin.

Kâfirler için elem verici bir azap vardır.”²¹⁵

Yahudiler Peygamberimiz (s.a.v) döneminde onunla konuşurken ona saygı gösterir gibi duruyorlar ama konuşurken küfür manasına gelen sözler söylüyorlardı. Hz. Peygamber'le ve İslam diniyle dalga geçiyorlardı.

Burada “رَاعِنَا” (bizi gözet) denilmesini nehyederek, “انظُرْنَا” (bize bak) demelerini emredilmesi, Yahudilerin “işittik ve isyan ettik” demeleri, Peygamberimizi ve tebliğini küfür ve beddua ile karşılamalarına mukabil isyanlarını açıkça dile getirmeleri, böyle söylemeler bile iman etmedikleri halde söylemiş gibi davranmalarındandır.²¹⁶

²¹³ Külekçi, 118.

²¹⁴ Eren, Uzunoğlu, 267.

²¹⁵ Bakara (2), 104.

²¹⁶ Karamollaoğlu, 70.

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Rûz olur râyın ziyâ verse çü şem'i-i mihr şeb
 Fahr olur cûdun kadem bassa sehâ yoluna âr
 (Surûri)

Bu beyitlerden iki farklı şekilde anlam çıkar. Senin fikrin muma benzeyen güneş gibi ışık saçsa (yani ihsan etmeye başlasan /utanç övünç olur veya övünç utanç olur.)²¹⁷

2.20. İDMÂC

“Lügatte ipi dürmek, ipi bükme, iç içe geçirmek ve bir şeyi şeye derc etmek, yerleştirmek, içinde gizlemek anlamında kullanılır.”²¹⁸ Bir bedi‘ ıstılahı olarak, bir lafzın biri kastedilmiş, diğerine de işaret edilmiş iki mana ihtiva etmesidir.²¹⁹

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

" لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ... "

“Hamd dünyada ve âhrette Allah’a mahsustur.”²²⁰

Bu ayette kastedilen mana hamdin Allah’a mahsus olduğudur. Ama ayetin içine derc edilmiş “الْآخِرَةِ” kelimesiyle de haşır, ceza varlığı kastedilmiştir.²²¹

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Sadrında seni eyleye Hak dâ'im û Bâki
 Hep âlemin itdikleri şimdi bu du'âdır.

“Bu beyitte şair memdûhu sadrâzam için duada bulunduktan sonra onun, herkes tarafından beğenildiğini söyleyerek methediyor.”²²²

²¹⁷ Saraç, 182.

²¹⁸ Eren, Uzunoğlu, 88.

²¹⁹ *Kitabu't-Tibyân*, 390; Eren, Uzunoğlu, 88.

²²⁰ Kasas (28), 70.

²²¹ Eren, Uzunoğlu, 89.

²²² Külekçi, 120.

2.21. MEZHEBÛ'L KELAMÎ

İstenen bir konudan, kesin bir delile dayanarak konuşmaktır. Adından da anlaşılacağı üzere kelimcilerin metodunun kullanıldığı bu sanat, muhatabı kabul etmeye mecbur kılan bir delille onu söyleneni kabul etmeye mecbur bırakmaktır.²²³

Kur'an-ı Kerim'den Örnek:

"لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا..."

“Yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar olsaydı ikisi mahvolup gitmişti.”²²⁴

Bu ayette Allah’u Teâla, birden fazla ilahın aklen mümkün olamayacağını, düzensizliğin çıkarak çatışma olacağını fesadın çıkacağını belirtmiş, kelimcilerin yöntemi olan Mezhebu'l Kelami sanatını icra etmiştir.²²⁵

Türk Edebiyatı'ndan Örnek:

Bu kâr-hane bir üstaddan değil hâli
Gerek bu kudrete elbette Kâdir-û dâna
(Fuzûli)

Her an değişimin olduğu bu dünyanın bir üstadının olması zorunludur. Kainat'ta mevcudiyetini gördüğümüz bu kudret elbette kâdir ve dâna/âlimin mevcudiyetini gösterir. Burada şair kıyas yöntemini kullanarak kesin bir delile dayanmış mezhebu'l kelami sanatını icra etmiştir.²²⁶

²²³ *Cevahiru'l-Belâğâ*, 370.

²²⁴ *Enbiya* (21), 22.

²²⁵ *Cevahiru'l-Belâğâ*, 370; Eren, Uzunoğlu, 173.

²²⁶ *Saraç*, 207.

SONUÇ

İnsanların birbirleriyle iletişimlerinde söz, yazıdan daha önce, daha etkili ve daha pratiktir. İnsanı diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerden biri olan konuşmanın, usulüne göre yapılması hemen her alanda başarılı olmanın temel şartlarından biridir. İnsanlar düşüncelerini güzel konuşma sanatının incelikleriyle ifade ettikleri için kendilerini dinletmesini bilirler ve herkesin kalbini kazanırlar. Etkili, güzel söz söyleme sanatı olan edebiyatta, dilin gerçek ve sembolik anlamlarına başvurmak, az sözle çok şey ifade etmek, anlam ilgisi kurmak yoluyla yapılan sanatların büyük bir yeri vardır. Bu sanatlara “edebî sanatlar” adı verilir. İnce duyguların, estetik duyarlılığın ürünü olan edebî sanatlar, Türk edebiyatında geniş yer tutar.

Edebî sanatlar, dilin gerçek ve sembolik her türlü anlamını karşılamak, az sözle çok şey ifade etmek, anlam ve çağrışım ilgileri kurmak, harf ve sözcüklerin şekil olarak görüntülerinden ve ses değerlerinden yararlanmak amacıyla üretilmiş söz söyleme sanatlarıdır. Edebî sanatlar, ince duyguların, keskin zekâların ve estetik duyarlılığın ürünü olarak doğmuştur.

Bir düşünceyi sanatlardan arındırılmış bir şekilde, düz olarak anlatmak ile söz sanatlarından yararlanarak anlatmak, kişide uyandıracığı etki bakımından aynı değildir. İşte bu yüzden Kur’an-ı Kerim edebî sanatları da kullanarak insanlarda hayranlık bırakacak ve etkiyecek bir dil kullanmıştır. Bu dilin inceliklerini ortaya koymak için ortaya çıkmış olan bir çalışmanın ürünü de belagat ilmidir.

Belagat, Arap edebiyatında önce bir sanat, sonra bir ilim olarak öncelikle Kur’an’ın i‘câzını keşfetmek, onun üslubunu beyân etmek ve böylelikle Kur’an’ın Allah kelâmı olduğunu ortaya koyma çalışmalarından doğmuş olup sanat yönü ile kabiliyete, hünere edebî zevke dayalı güzel konuşma melekesine ad vermiş; ilim yönüyle bu sanatın prensiplerini tespit edip açıklayan belki de onu geliştiren ilmin adı olmuştur. Başka bir deyiş ile Belagat ilmi, Belagat sanatının bir ürünü olarak doğmuştur. Belagat ilmi 3’e ayrılmıştır. Bunlar Me‘ani, Beyan, Bedi‘ ilimleridir. Çalışmamızda Belagat ilminin Üçüncü kısmı olan; Bedi‘ ilmi ele alınmıştır.

Kur’an belagat yönüyle eşsiz bir kelimedir. Öyle ki, on dört asır öncesinden benzerinin getirilmesi için damarlara şiddetle dokundurur derecede davette bulunduğu halde, karşılık görmemiştir. Dostları taklit şevkiyle, düşmanları üstün gelme hırsıyla

sayısız eserler ortaya çıkardıkları halde, hiçbirisi Kur'an'ın seviyesine yaklaşmamış; hatta en ufak bir adım bile atamamıştır. Eski yeni sayısız eserlerin kütüphaneleri doldurduğu bir dünyada hem Kur'an, hem de diğer kitapları okuyan her kim olursa olsun, Kur'an'ın bütün kitaplardan farklı ve üstün olduğunu rahatlıkla fark edecektir. Kur'an, şiir ve belagatın çok büyük bir önem kazandığı bir ortamda indirilmiştir. O sırada Arapların çoğu okuryazar değildir. Bu nedenle tarihlerini, güzel ahlakı yaşanır kılan atasözlerini ve övünç kaynaklarını sözlü kültürle korumuşlar ve şiir ile belagata ayrı bir önem vermişlerdir. Belagatın toplumsal bir ihtiyacı gidermesi nedeniyle de belîğ edipler, arapların dünyasında birer halk kahramanı haline gelmişlerdir.

Biz de Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına bir nebze katkı sağlamak amacıyla bu önemli olan Bedi' ilmini, Kur'an'dan ayetler ve Türk edebiyatından örneklerle karşılaştırarak ele almaya çalıştık.

Etkili, güzel söz söyleme sanatı olan edebiyatta, dilin gerçek ve sembolik anlamlarına başvurmak, az sözle çok şey ifade etmek, anlam ilgisi kurmak yoluyla yapılan sanatların büyük bir yeri vardır. İnce duyguların, estetik duyarlılığın ürünü olan edebî sanatlar, Türk edebiyatında geniş yer tutar. Güzel söz söyleme sanatı olan Bedi' ilmi; Türk edebiyatında çok ilgi görmüştür. Türk edebiyatının, bu incelikli güzelliklerini, Kur'an'daki örneklerle karşılaştırarak edebiyatımızdaki güzel söz söyleme sanatlarının anlaşılmasına bir nebze katkıda bulunmak istedik. Hem Türk edebiyatının güzelliklerini, hem de onun Kur'an-ı Kerim'in edebi inceliklerden kopuk olmadığını görmüş olduk.

Sonuç olarak Bedi' ilmini; Kur'an-ı Kerim ve Türk Edebiyatı örnekleriyle karşılaştırarak, hem bedi' ilmi disiplinlerinin daha iyi anlaşılmasını sağladık, hem de Kur'an'da bu disiplin örneklerinin yer aldığını ve Türk Edebiyatı'nın da bu konuda ne kadar zengin olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa, *Belagat-ı Osmâniyye*, (Nşr: Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Aksoyak, Hakkı, Kılıç, Filiz, Macit, Muhsin, Horata, Osman, İsen, Mustafa, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yay, Ankara 2006.
- Aktaş, Hasan, Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar, Yort Savul Yay., İstanbul Tsz.
- Ayyıldız, Mustafa, Birgören, Hamdi, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- Balaban, Mustafa Rahmi, Moralı, Beşir Ağa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Yay., İstanbul 1992.
- Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, (Belagat), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Bolelli, Nusrettin, *Belagat, Beyan, Me‘ani, Bedi‘ ilimleri Arap Edebiyatı*, İfav Yay., İstanbul 2013.
- Bolelli, *Belagat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1993.
- Bûğyetü’l -İzâh*: Bkz. Saîdî, Abdulmüte‘al, *Buğyetü’l -İzah Li Telhîsi’l Miiftâh, Mektebetü’l Âdâb*, Kahire 1999/2000.
- Bulut, Ali, *Belagat*, İfav Yay, İstanbul 2013.
- _____, Nusrettin, *Belagat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*, İfav Yay., İstanbul 1993.
- Cevahiru’l-Belâğa*: Bkz. Haşimî, Ahmet, *Cevâhiru’l Belâğa Fi Me‘ani, Beyan, Bedi‘*, Kültür Eğitim Vakfı Yay., İstanbul 1984.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergah Yay., İstanbul 2007.
- Çağıl, Necdet, *Kur’an’ın Belagat ve Fenotik Yapısı, Kiraat Olgusu Çerçevesinde*, Ak Hilal Ofset Yay., Ankara 2005.
- Çağmar, Edip, *Alıştırmalarla Belagat*, Ravza Yay., İstanbul 2013.
- Çelebi, Rabia, Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *Teshîlü’l Belağah*, Montaj Yay., İzmir 1996.

- Çelikdağ, Feyzullah, Ertaş, Gazi, Taylan, Mehmet, *Edebiya el Kitabı*, Limit Yay., Ankara, Tsz.
- Çögenli, Sadi, *Ayet Ve Hadis Örneklı Arapça Belagat*, Cantaş Yay., Erzurum 2012.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., (Dördüncü Baskı), Ankara 1997.
- Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, (tsz), Ocak 10, 2016, [http:// www.edebiyatfakültesi.com](http://www.edebiyatfakültesi.com).
- Eren, Cüneyt, Uzunoğlu, Vecih, *Hülasatü'l – Belâğa*, Cantaş Yay., İstanbul 2012.
- _____, Vecih, *Belagat Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul 2014.
- Elmalı, Abdurrahman, *İbn Cüzey el- Kelbî el Ğırnatî'nin Kitâbu't-Teshîl li Ulûmi't – Tenzîl Adlı Tefsirinin Tahlili (Tefsir Metodu Üzerine Bir Deneme)*, Harran Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., Şanlıurfa 1998.
- Gariboğlu, Kemal, *Edebiyat Bilgileri*, (Dördüncü Baskı), Gariboğlu Yay., Ankara 1969.
- Habib, İsmail, *Edebiyat Bilgileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *İ'caz ve Belagat Deyimleri*, Ekev Yay., Erzurum, 2001.
- Haşimî, Ahmet, *Cevâhiru'l Belâğa Fi Me'ani, Beyan, Bedi'*, Kültür Eğitim Vakfı Yay., İstanbul 1984.
- Hülasatü'l – Belâğa*: Bkz. Eren, Cüneyt, Uzunoğlu, Vecih, *Hülasatü'l – Belâğa*, Cantaş Yay., İstanbul 2012.
- Karamollaoğlu, Fatma Serap, *Kur'an Işığında Belagât Dersleri Bedi' ilmi*, İşaret Yay., İstanbul 2014.
- Karuko, Semira, *El-Cahîz ve Belagât*, Eskileşim Yay., İstanbul 2014.
- Kazan, Şevkiye, Yüce, Kemal, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagât)*, Enderun Kitabevi, (İkinci Baskı), İstanbul 1989.
- Kazvîni, Celalettin Muhammed, *Telhis (Me'ani, Beyan, Bedi') Kur'an Edebiyatı*, (Trc: Muhammed Fahrettin Dinçkol), Ebrar Yay., İstanbul 1990.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, (60. Basım), Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2006.
- Kileci, Mehmet, *Risale-i Nur'da Kur'an Mucizesi*, İz Yay., İstanbul 1997.

- Kitâbu't-Tibyân: Bkz. Et-Tîbî, Şerifüddin Hûseyin b. Muhammed, *Kitabut-Tıbyan Fi İlmil Me'ani, Vel Bedi' ve'l-Beyan*, nşr: Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî, Beyrut 1987.
- Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara 1995.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, (Dördüncü Baskı), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006.
- Saîdî, Abdulmüte'al, *Buğyetü'l -İzah Li Telhîsi'l Miftâh, Mektebetü'l Âdâb*, Kahire 1999/2000.
- Soldan, Uğur, Macit, Muhsin, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Grafiker Yay., Ankara 2005.
- Süreyya, Cemal, *Üstü Kalsın Seçme Şiirler*, (Ondördüncü Baskı), Yapı Kredi Yayınları 2008.
- Şener, İbrahim, Yıldız, Âlim, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yay., İstanbul 2011.
- Tâhir-ü'l Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Teshilu'l-Belağâ*: Bkz. Çelebi, Rabia, Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *Teshîlü'l Belağâh*, Montaj Yay., İzmir 1996.
- Et-Tîbî, Şerifüddin Hûseyin b. Muhammed, *Kitabut-Tıbyan Fi İlmil Me'ani, Vel Bedi' ve'l-Beyan*, nşr: Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî, Beyrut 1987.
- Tok, Vedat, Ali, *Edebi Sanatlar Ansiklopedisi*, Sebat Ofset Yay., Konya 2011.
- Turgay, Nurettin, *Arap Dili Belagâti ve Kur'an*, Neşriyat Yay., Ankara 2009.
- Uğurlu, Nurur ve dğr., *Örneklerle Yardımcı Edebiyat El Kitabı*, Örgün Yay., İstanbul 1980.
- Uğur, Şafak, *Edebi Sanatlar ve Söz Sanatları*, 10 Aralık 2008.
- Uzun, Tacettin, *Anlatımlı Belagât*, Sebat Ofset Yay., Konya 2012.
- Yanık, Nevzat H., *Edebi Bilgiler ve Arûz*, (Birinci Baskı), Fenomen Yayınları, Erzurum 2007

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı	Asuman USTABAŞ
Doğum Yeri	Trabzon
Doğum Tarihi	10/04/1989

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bölüm	İlahiyat

YABANCI DİL BİLGİSİ

Arapça

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Milli Eğitim Bakanlığı
Görevi/Pozisyonu	Öğretmen
Tecrübe Süresi	4 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

E- posta Adresi	asumanustabas@hotmail.com
------------------------	---------------------------